

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**Prezentace pasiva v učebnicích češtiny pro střední
školy**

Presentation of Passive Voice in Czech Textbooks for
Secondary Schools

Bakalářská práce

Denisa Tlustá

Česká filologie

Vedoucí práce: Mgr. Josef Línek, Ph.D.

Olomouc 2020

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Prezentace pasiva v učebnicích češtiny pro střední školy vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.“

V Olomouci dne

Denisa Tlustá

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Josefu Línkovi, Ph.D za vedení, cenné připomínky a rady, kterými přispěl k vypracování této práce, a rovněž za jeho vstřícný přístup.

Obsah

1.1 Slovesný rod	8
1.2 Presentace trpného rodu v současných českých mluvnicích	10
1.3 Srovnání	15
2. Trpný rod v učebnicích a cvičebnicích pro střední školy.....	17
2.1 Slovesný rod v učebnicích a cvičebnicích pro střední školy	17
2.1.1 Český jazyk pro 1.-4. ročník středních škol (mluvnická a stylistická část)	19
2.1.2 Český jazyk pro 2. ročník gymnázií.....	21
2.1.3 Český jazyk v kostce: pro střední školy	24
2.1.4 Český jazyk a komunikace pro střední školy	26
2.1.5 Učebnice českého jazyka pro střední školy	27
2.1.6 Český jazyk do dlaně pro střední školy	29
3. Výzkum znalostí trpného rodu na středních školách	31
3.1 Dotazník určený středoškolským studentům	31
3.2 Výuka slovesného rodu na středních školách.....	33
3.3 Shrnutí	40
Závěr.....	43
Anotace	48
Resumé	49
Zdroje	50

Úvod

Slovesný rod je důležitou součástí učiva českého jazyka. Jeho studium není důležité pouze z hlediska rozšíření základního teoretického vzdělání o našem jazyce, ale studium slovesného rodu, a zde lze hovořit především o rodu trpném, je též důležité pro jeho praktické využití.

Bakalářská diplomová práce pojednává o trpném rodu, a to nejen z pohledu odborné literatury, ale především přináší shrnutí toho, jak trpný rod prezentují vybrané učebnice českého jazyka pro střední školy. Diplomová práce obsahuje rozbor vybraných učebnic českého jazyka pro střední školy; důraz je kladen na jejich rozsah, jaký prostor dané učebnice věnují tématu slovesného a trpného rodu, též na pojmy, s nimiž jednotlivé učebnice pracují, a část rozboru je také věnována cvičením, jež ve většině případů výklad doplňují. Součástí práce je následně výzkum, který vznikl ve spolupráci s vybranými středními školami, na kterém si lze ukázat, alespoň pro představivost, jak studenti středních škol ovládají látku trpného rodu, jak dokáží pracovat s pojmy souvisejícími se slovesným rodem a jak jsou schopni užít svých znalostí prakticky. Součástí práce je zhodnocení daného výzkumu i v souvislosti s učebnicemi českého jazyka, jež dotazovaní studenti při výuce používají. Výstupem provedeného výzkumu tak má být rovněž zjištění, zda se vědomosti studentů liší s ohledem na to, s jakými učebnicemi či pomůckami pracují.

Diplomová práce je rozdělena do tří základních kapitol. První kapitola se zabývá definováním slovesného rodu s důrazem na rod trpný, vymezením některých základních pojmů, které se s trpným rodem nejčastěji pojí. Součástí první kapitoly je též prezentace trpného rodu v současných českých mluvnicích. Popis tří vybraných mluvnic českého jazyka je doplněn o jejich srovnání. Druhá kapitola se věnuje rozboru trpného rodu v učebnicích českého jazyka pro střední školy. Nejprve je určeno a popsáno, co by učebnice českého jazyka měly v rámci tématu trpného rodu obsáhnout. Podle těchto vymezených základních bodů jsou následně jednotlivé učebnice rozebírány a hodnoceny, a to zejména z hlediska, jak trpný rod definují, s jakými pojmy pracují při jeho definování a jak velký prostor tomuto tématu

věnují. Součástí rozboru jsou také cvičení, jež zpravidla doplňují výklad jednotlivých učebnic českého jazyka, popřípadě jsou publikována jako příložený a pomocný materiál zvláště. Třetí kapitola se věnuje již zmíněnému výzkumu provedenému na vybraných středních školách, a to metodou dotazníkového šetření. Smyslem výzkumu má být potvrzení či vyvrácení hypotéz o problematických aspektech výkladu obsaženém v učebnicích českého jazyka pro střední školy.

Pro vypracování diplomové práce byly zvoleny odborné publikace, s jejichž pomocí byl definován slovesný rod, s důrazem na rod trpný. Součástí bylo i stručné porovnání tří vybraných mluvnic češtiny. Ve druhé kapitole diplomové práce byl proveden rozbor vybraných učebnic českého jazyka a cvičební pomůcky pro střední školy shrnující v malém rozsahu středoškolské učivo o českém jazyce.

V diplomové práci je použita metoda explanační v první části, kdy je vysvětlován pojem trpného rodu. Následně je daný jev analyzován podle toho, jak jej rozebírají učebnice českého jazyka. Poznatky získané rozбором učebnic jsou následně srovnány s předpokládaným obsahem, tedy informacemi, jež lze očekávat u publikací tohoto typu na úrovni středních škol. A dále byl proveden výzkum rozebíraného jevu na středních školách.

V diplomové práci bude ověřována pravdivost následujících tezí:

- Výklad vybraných učebnic českého jazyka zahrnuje dostatečné množství informací, učebnice tak lze použít pro všechny typy středních škol, včetně gymnázií.
- Pojmy užívané vybranými učebnicemi českého jazyka k definování a popisu slovesného rodu nejsou užívány jednotným způsobem. To může způsobovat horší orientaci studentů ve výkladu a následnou rozdílnost jejich znalostí, a to i v rámci stejného typu škol.
- Znalosti dotazovaných studentů o slovesném rodu jsou závislé na způsobu zpracování výkladu používané učebnice, kdy studenti často nechápou základní význam, jež má z výkladu vyplývat.

- Dotazovaní studenti středních škol nejsou schopni aplikovat teoretické znalosti o trpném rodu v praktických cvičeních.

Výzkum tematiky trpného rodu proběhl na velice malém prostoru. Při rozboru jednotlivých učebnic bylo vybráno pouze určité množství učebnic českého jazyka, které se v současné době užívají na středních školách a jednalo se především o učebnice, které jsou určeny též pro studenty gymnázií, neboť tam by se měla nacházet vrchní hranice potřebných informací.

1. Trpný rod sloves

1.1 Slovesný rod

Slovesný rod, latinsky *genus verbi*, je jedna z gramatických kategorií sloves, již tvoří z převážné části formálně-sémantická opozice rodu činného (aktivum), př. *Učitel chválí žáka*, a rodu trpného (pasivum), př. *Žák je chválen učitelem*. Od zbylých slovesných kategorií se slovesný rod liší především tím, že tato slovesná kategorie není jednoznačně daná jako morfologické paradigma určitého počtu konkrétních slovesných tvarů, a to jak po složce formální, tak také v rámci určitého přirozeného jazyka, jak předkládá *Encyklopedický slovník češtiny*.¹

Novější lingvistické teorie pracují při definování slovesného rodu s termínem tzv. diateze. Jedná se o vlastnost daného slovesa/větné struktury, jež vyjadřuje formálně-sémantický vztah podmětu a jeho sémantické funkce. Můžeme odlišit diatezi základní (primární) a diatezi sekundární. Základní diateze se definuje jako ta, která pobírá maximální počet potenciálních aktantů, kdy zároveň je sémantický subjekt v pozici levovalenční syntaktické. V případě, kdy sémantický objekt zaujímá objektovou pozici či není z lexikálního hlediska vyjádřený, hovoří se o diatezi sekundární.²

Vztah podmětu a jeho sémantické funkce je pak odlišně definován a pojímán v různých jazycích, ale také v různých lingvistických teoriích,³ a sice těmito třemi způsoby:

- morfologicky: jako binární opozice slovesných forem, tedy obou forem syntetických, nebo syntetické formy aktivní a analytické formy pasivní;
- morfologicko-syntakticky: jako binární opozice syntaktických struktur s různou morfologickou formou predikátu;

¹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 378. ISBN 807106484X.

² Tamtéž, s. 112.

³ Tamtéž, s. 378.

- syntakticky: jako binární opozice syntaktických struktur s totožnou morfológickou formou predikátu.⁴

V českém prostředí se pojem diateze nejčastěji definuje ze syntakticko-sémantického hlediska, tedy jako vztah podmětu a původce děje. V tomto případě se pak o rod činný jedná tehdy, kdy v syntaktické struktuře věty vystupuje původce děje jako podmět. O rod trpný se jedná, pokud je původce děje vyjádřen v jiné syntaktické pozici, než v pozici podmětu.⁵

V následující části bude blíže představen samotný slovesný rod trpný a další pojmy často spojované s pasivem a užívané při jeho popisu.

Podle definice *Encyklopedického slovníku češtiny* je trpný rod „...z morfológického hlediska paradigma slovesných tvarů a zároveň každý z těchto tvarů vzhledem k aktivu v jistém smyslu osvobozených, které lze vzhledem k tradičnímu pojetí definovat jako tvary zakládající větnou strukturu, v níž sémantický subjekt není reprezentován formálním podmětem.“⁶ Takto se liší od rodu činného, který tvoří sémantický subjekt, jenž formálním podmětem reprezentován je.

Při výkladu trpného rodu je též nutné zmínit pojem tzv. deagentizace. Deagentizaci je možno definovat jako proces, při němž se odsouvá agens ze své primární syntaktické pozice podmětu do jiné pozice, a jednak také jako eliminaci sémantického subjektu z povrchové syntaktické roviny.⁷ Jedná se tedy zpravidla o odsunutí původce děje. Iniciátorem tohoto procesu může být i faktor sémantický. Jak zmiňují ve své práci Grepl a Karlík: „...v češtině např. většinou nepřipouštějí takovou operaci predikáty existenční nebo statické predikáty s relací přináležitosti (...) a kvalifikace.“⁸

Nadále je nutné přiblížit si základní pojmy užívané v českém prostředí, jež by se daly označit jako subkategorie trpného rodu, jedná se o tzv. opisné

⁴ Tamtéž, s. 378.

⁵ Tamtéž, str. 378.

⁶ Tamtéž, str. 379.

⁷ Tamtéž, str. 379.

⁸ Grepl, M. & P. Karlík. *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1983, s. 37.

pasivum a zvrtné pasivum. Opisné pasivum lze popsat jako komplexní slovesný tvar složený z tvaru pomocného slovesa *být* a trpného participia významového slovesa. Zvrtné pasivum, jinak také označované jako reflexivní forma slovesná či reflexivní deagentiv, je definováno jako slovesný tvar složený z volného reflexivního morfému *se* a 3. osoby tvaru indikativu nebo kondicionálu.⁹

Za další pojmy spjaté s pojmem trpného rodu, jež ovšem nemusí být obecně přijaté a užívané, lze považovat i členění a rozlišování zvrtného pasiva na zvrtné pasivum osobní a zvrtné pasivum neosobní. Rozdíl v tomto případě spočívá ve struktuře dané věty: za pasivum neosobní se považují struktury bezpodmětne, může se jednat o opisné i zvrtné pasivum.¹⁰ Jako pasivum osobní se určují struktury, jež podmět obsahují.

1.2 Prezentace trpného rodu v současných českých

mluvnicích

V následující podkapitole se na problematiku slovesného rodu nahlédneme z perspektivy současných českých mluvnic, přiblížíme si postoj některých odborných publikací, jak tuto slovesnou kategorii pojmají a jakou užívají terminologii.

1.2.1 Mluvnicka češtiny 2

Základním pojmem pro definování slovesného rodu je v této mluvnicki princip diateze, kdy slovesný rod slouží jako gramatický prostředek k jejímu vyjadřování, tedy k vyjádření „...vztahů mezi participanty sémantické

⁹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, str. 379. ISBN 807106484X.

¹⁰ Tamtéž, str. 379.

struktury věty a syntaktickými pozicemi, které jim odpovídají.“¹¹ Tedy zda je nositel děje vyjádřen subjektem věty.

V tomto případě záleží, v jaké pozici se daný nositel děje vyskytuje. Pokud se nositel děje nachází v pozici primární (nositeli děje připadá pozice subjektu), pak označujeme příslušný tvar jako aktivum; pokud je nositel děje v pozici sekundární, tedy je odsunut ze základní pozice dále, popřípadě může být odsunut úplně, jedná se o pasivum; případ, kdy se nositel děje odsouvá v různých stupních ze základní pozice, označujeme jako deagentizaci.¹² Za prostředky deagentizace lze považovat konstrukce s reflexivní formou slovesnou a konstrukce různého slovesného tvaru *býti* s participiem trpným (tedy tzv. opisné pasivum).¹³

Jako příznakové morfologické prostředky slovesného rodu se v mluvnici uvádějí dva:

- participium trpné, tedy neurčitý slovesný tvar adjektivní povahy, kdy je nositel děje vyjádřen u přechodných sloves instrumentálem či předložkovým pádem;
- zvrtné (reflexivní) pasivum, tedy určitý tvar slovesný, jenž se skládá z tvarů 3. osoby singuláru nebo plurálu a volného morfému *se*.¹⁴

V prvním případě, u participia trpného, se nejčastěji jedná o tzv. opisné pasivum, jak jsou označovány konstrukce s tvary slovesa *být*. Mluvnice češtiny upozorňuje na paralelnost těchto konstrukcí s paradigmatem tvarů aktiva (*chválím – jsem chválen*), a také paralelnost s paradigmatem sloves konstrukce sponově-jmenné (*pozdrav – bud' pozdraven*). Nadále se pak může participium trpné vyskytovat v derivovaných syntaktických strukturách. Je-li participium trpné v postavení

¹¹ PETR, Jan, VESELKOVÁ, Jarmila, KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ, Jan. *Mluvnice češtiny*. Praha: Academia, 1986, s. 171.

¹² Tamtéž, s. 171.

¹³ Grepl, M. & P. Karlík. *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1983, s. 37.

¹⁴ PETR, Jan, VESELKOVÁ, Jarmila, KOMÁREK, Miroslav, KOŘENSKÝ, Jan. *Mluvnice češtiny*. Praha: Academia, 1986, s. 172.

přívlastku, má adjektivní tvar, pokud se vyskytuje v predikátu, většinou se pak jedná o tvar krátký.¹⁵

Pasivum mluvnice také člení z pohledu jeho tvoření, tehdy lze hovořit o tzv. pasivu osobním a pasivu neosobním. Rozdíl mezi oběma pojmy spočívá v tom, od jakých sloves je daná participiální konstrukce tvořena: pokud se tvoří od sloves přechodných, můžeme mluvit o pasivu osobním (př. *dům je stavěn*); pokud je tvořena od sloves předmětových nepřechodných, pak se hovoří o tzv. pasivu neosobním (př. *o tom bylo rozhodnuto včera*). Nikdy nejsou tvořena od nepředmětových sloves, a i u sloves přechodných existuje několik omezení.¹⁶

Tzv. zvrtné (reflexivní) pasivum definuje mluvnice následujícím způsobem: „Určitý tvar slovesný tvořený volným morfémem se z určitých tvarů bezpříznakových co do deagentnosti (...) vyskytuje se téměř výhradně ve 3. os. sg. a pl. Užití v 2. os. je omezeno na administrativní styl...“¹⁷

Podle Mluvnice češtiny zvrtné pasivum jako slovesný tvar bez pochyb existuje, ale současně se věnuje jeho problematice, tedy tomu, že se zde vyskytuje homonymie s jinými slovesnými útvary obsahující volný morfém nebo zájmenný lexém *se*, ale také s jeho významem. Dle mluvnice lze rozlišit trojí kategorií tvaru „*se*“ podle zastávané funkce: může to být (1) tvar zvrtného zájmena zastávající pravovalenční pozici, př. *myl se velmi důkladně/myli ho velmi důkladně*; nebo (2) volný slovotvorný morfém, př. *hrozit – hrozit se*; a také (3) volný morfém s gramatickou funkcí (morfém tvarotvorný), př. *dům se staví*. Problematičnost tohoto útvaru spočívá tedy v jeho homonymii, ale také v nezřetelnosti hranic mezi těmito třemi kategoriemi nebo v neurčitosti kritérií pro zařazení do kategorií.¹⁸ Jednotlivé problémy pak mluvnice vysvětluje nejen na morfologické rovině, ale též na rovině lexikální či syntaktické.

¹⁵ Tamtéž, s. 172.

¹⁶ Tamtéž, s. 173.

¹⁷ Tamtéž, s. 174.

¹⁸ Tamtéž, s. 175.

1.2.2 Příruční mluvnice češtiny

Slovesný rod je v *Příruční mluvnici češtiny* definován v rovině morfologické, a to jako protiklad vyjádřený slovesnou formou aktivní a slovesnou formou pasivní. Tyto formy se liší ve vyjádření vztahu mezi původcem děje a podmětem věty: činný rod se určuje jako tvar s původcem děje v roli podmětu; trpný rod se určuje jako tvar s původcem děje, jenž je z pozice gramatického podmětu odsunut.¹⁹

Pasivní forma slovesa je označena jako trpný rod opisný, jenž se tvoří za pomoci slovesa *být* a tvarů přičestí trpného. Tvary přičestí trpného se tvoří pouze od sloves předmětových, jsou zmíněny dva způsoby tvoření (jsou popisovány konkrétní morfy, s jejichž pomocí se dané tvary tvoří, které se liší od typu sloves, ale také alternace konsonantů, jaké tyto tvary doprovázejí).²⁰ Přičestí trpné tvoří konstrukce nejen se spojením s tvarem slovesa *být*, ale také s tvary sloves *mít* a *dostat*.²¹

V *Příruční mluvnici češtiny* je připomínán rovněž tzv. pasivní imperativ. Jako příklad je udáváno spojení *až přijdu, buď už nachystán*. V případech jako: *buď pochválen*, tedy ve 3. osobě, mají tvary zpravidla frazeologickou, knižní nebo archaickou povahu.²²

Pojmy opisného a reflexivního pasiva se zde vyskytují také. Opisné pasivum dle PMČ splývá s predikátovými konstrukcemi, které tvoří adjektivum a verbální komponent (nejčastěji tvar slovesa *být*); jako příklad lze uvést spojení *motor byl dobře promazán/promazaný*. Reflexivní pasivum je popisováno jako tvar tvořený slovesem a tvarem zvratného *se*. Je možné ho tvořit pouze ve 3. osobě a nelze ho, jak již bylo řečeno výše, tvořit z nepředmětových sloves (v tomto případě hovoří PMČ o tzv. anonymizaci agentu, například spojení *jde se*).²³

¹⁹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vydání, opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 323. ISBN 978-80-7106-624-8.

²⁰ Tamtéž, s. 323.

²¹ Tamtéž, s. 324.

²² Tamtéž, s. 324.

²³ Tamtéž, s. 324.

1.2.3 Mluvnice současné češtiny

Mluvnice současné češtiny charakterizuje slovesný rod jako gramatickou kategorii vyjadřující vztah mezi podmětem věty a konatelem činnosti, kterou sloveso označuje; je odlišován rod trpný a rod činný. Rod činný se určuje tehdy, kdy podmět je původcem děje nebo nositelem stavu. Rod trpný je definován jako druh slovesného rodu, v němž slovesa vyjadřují skutečnost, že podmět není konatelem činnosti, tedy původcem děje.²⁴

Součástí výkladu je také to, jaké mluvnické kategorie jednotlivé tvary daných typů trpného rodu vyjadřují, i to, jak se tvoří či kde se tvořit nedají.

V MSC se rozlišují dva způsoby tvoření rodu trpného, jedná se o tvary opisné a tvary zvrtné. Opisný trpný rod je definován jako tvar, jenž je tvořený tvarem slovesa *být* a přičestím trpným. Opisné tvary pasiva se považují za knižní, jako neutrální jsou vnímány v administrativním či ve vědeckém stylu. V mluvené češtině bývají tvary opisného trpného rodu nahrazovány adjektivy.²⁵ Trpný rod zvrtný je v MSC definován pomocí pojmu deagentizace (upozadění původce děje). Následně je trpný rod zvrtný popsán jako tvar, jenž je tvořený pomocí zájmena *se* a tvaru oznamovacího způsobu slovesa.²⁶

Ve spojení s trpným rodem zvrtným se lze setkat též s pojmy reflexivum vlastní nebo reflexivum reciproční. Jedná se o tvary činného rodu, ne rodu trpného, přestože obsahují zvrtné tvary slov.²⁷ Též v MSC lze najít pojmy předmětová a bezpředmětová slovesa v souvislosti s výkladem trpného rodu, tedy že není možné tvořit trpný rod od všech sloves, ale pouze od sloves předmětových.²⁸

²⁴ CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. Vydání druhé. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 243. ISBN 978-80-246-2812-7.

²⁵ Tamtéž, s. 243.

²⁶ Tamtéž, s. 244.

²⁷ Tamtéž, s. 245.

²⁸ Tamtéž, s. 243.

1.3 Srovnání

Tato podkapitola se věnuje srovnání výše uvedených mluvnic, a to především po stránce definování pojmů a užívané terminologie.

Všechny uvedené publikace definují slovesný rod jako vztah, zpravidla jako vztah mezi původcem děje/konatelem činnosti a podmětem dané věty. Dané termíny užívá jak *Příruční mluvnice češtiny*, tak též *Mluvnice současné češtiny*. Na tomto uvedeném principu pak odlišují rod činný a rod trpný. *Mluvnice češtiny 2* tento vztah popisuje obdobně, ale vysvětluje jej na základě tzv. diateze, pojmu, s nímž ostatní dvě mluvnice nepracují.

Přístup k trpnému rodu se v těchto mluvnicích liší. Nikoliv v základní definici slovesného rodu a konkrétně rodu trpného, ale především v rozdílnosti terminologie, v užití pojmů souvisejících s trpným rodem.

Mluvnice češtiny 2 užívá k popisu trpného rodu pojmů participium trpné, nejčastěji tvořící opisné pasivum, jako neurčitý slovesný tvar adjektivní povahy; a zvrtné/reflexivní pasivum, jako určitý slovesný tvar. Na tomto místě hovoří *Příruční mluvnice češtiny* o pasivní formě slovesného tvaru, jež zde určují jako opisný trpný rod, jehož popis se od předchozí mluvnice liší v tom, že kromě tvaru slovesa *být* (nejčastěji tvořící daný tvar) se tvoří také pomocí tvarů sloves *mít* a *dostat*. Dále se hovoří o reflexivním pasivu, které lze tvořit pouze ve 3. osobě (stejně jej popisuje předchozí mluvnice). Podle *Mluvnice současné češtiny* se trpný rod tvoří dvojím způsobem: jedná se o opisný trpný rod, jenž se užívá jen v určitých stylech, popřípadě je považován za knižní tvar; a zvrtný trpný rod (konkrétní způsoby jeho tvoření viz výše).

Pojmy, s nimiž se lze setkat ve všech zmíněných mluvnicích, jsou slovesa předmětová a nepředmětová. *Mluvnice češtiny 2* s těmito pojmy přináší další často užívané pojmy, které s nimi úzce souvisí, jedná se o osobní a neosobní pasivum, které se odlišuje právě na základě slov předmětových a nepředmětových; tyto pojmy se zde používají samostatně. *Příruční mluvnice češtiny* užívá pojmu nepředmětových sloves bez užití jiných pojmů, a to pouze u reflexivního pasiva, které se dle této mluvnice nedá tvořit z nepředmětových sloves. V *Mluvnici současné češtiny* se tento

pojem užívá v ještě širší souvislosti slovesného rodu, podle ní není možné tvořit trpný rod od všech slov, ale pouze od slov předmětových.

Lze nalézt odlišnosti v některých dalších pojmech, které užívají pouze některé z výše zmíněných mluvnic. Jedná se o pojmy, které současně mohou působit v daných výkladech velmi náhodně. Pojem, jenž se objevuje pouze v *Příruční mluvnici češtiny*, je pasivní imperativ. Dalšími pojmy, s nimiž pracuje jen jedna ze srovnávaných mluvnic, jsou reflexivum vlastní a reciproční v *Mluvnici současné češtiny*. Obě posledně jmenované mluvnice velmi konkrétně uvádějí, kde se jednotlivé tvary slovesného rodu dají použít.

Jak bylo řečeno v první části této kapitoly, ke vztahu mezi podmětem a jeho sémantickou funkcí lze přistupovat odlišně. V českém lingvistickém prostředí se tento vztah nejčastěji definuje ze syntakticko-sémantického hlediska. Jedná se tak o vztah daného podmětu a původce děje, který vystupuje v určitých pozicích vzhledem k podmětu. Tento přístup lze spatřovat také ve výše reflektovaných mluvnicích češtiny.

2. Trpný rod v učebnicích a cvičebnicích pro střední školy

2.1 Slovesný rod v učebnicích a cvičebnicích pro střední školy

Slovesný rod se řadí mezi mluvnické kategorie sloves. Zpravidla se pak hovoří o dvou skupinách, o rodu činném (tzv. *aktivum*) a rodu trpném (*pasivum*). Rozdíl spočívá v subjektu, kdy v prvním případě subjekt děj přímo aktivně vykonává, oproti tomu ve druhém případě pasivum vyjadřuje děj, kterým podmět trpí, tedy kterým je vykonáván na podmětu. V činném rodu se tedy shoduje sémantická role agenta a syntaktická forma subjektu, kdežto v rodu trpném tato shoda neexistuje. Takto danou gramatickou kategorii definuje Jiří Novotný a kolektiv v *Mluvnici češtiny pro střední školy*.²⁹

Následující část se bude věnovat tomu, jaký přístup k tématu zvolily vybrané učebnice a cvičebnice pro střední školy: jak jednotlivé publikace definují slovesný rod, s důrazem na trpný rod, jakých pojmů při definování užívají a také jak velký prostor mu věnují.

Součástí výkladu obsaženého v učebnicích (mohou se vyskytovat v cvičebnicích publikovaných jako doplňkový sešit k výkladovým učebnicím) pro střední školy je zpravidla také část věnující se úkolům a cvičením, sloužící k praktickému procvičení teoretických znalostí o slovesném rodu. Z toho důvodu bude část rozboru věnována též cvičením, tedy popsat je a zhodnotit, zda jsou cvičení a příklady zvoleny vhodně a zda plní svůj účel.

Při rozboru je zachována terminologie jednotlivých učebnic, proto se v práci bude vyskytovat střídání českých a mezinárodních názvů pro slovesný rod a další zmíněné pojmy v průběhu rozboru jednotlivých učebnic.

Ve většině níže uvedených učebnic se používají jejich české ekvivalenty, ale některé z nich užívají v průběhu výkladu oba termíny. Problematice užití mezinárodní terminologie bude u jednotlivých publikací věnován prostor též. Uvádění mezinárodního ekvivalentu pro český termín

²⁹ NOVOTNÝ, Jiří a kolektiv. *Mluvnice češtiny pro střední školy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 84. ISBN 80-85298-32-5.

je běžné a kupříkladu pro učebnice určené pro gymnázia též nutné, a toto z části potvrzovaly níže vybrané učebnice, v nichž mezinárodní ekvivalenty lze nalézt. Problémem, který se ovšem v některých učebnicích objevoval, byla mírná nejednotnost a zbytečné střídání obou možností.

Učebnice určené středním školám by měly splňovat určité předpoklady, které zaručí, že přehledným a srozumitelným způsobem vysvětlí téma slovesného rodu na úrovni středoškolského vzdělání. V následující části si vymežíme, co by učebnice u tématu slovesného, a konkrétně především trpného, rodu měly obsahovat a co by neměly opomenout.

Učebnice by měly obsahovat:

- přehledné definování obou slovesných rodů, které v češtině existují; tato část by měla též obsahovat srozumitelné vysvětlení dekonkretizace subjektu – ne nutně s užitím pojmů, které nejsou na této úrovni vzdělání nutné, ale zjednodušené vysvětlení tohoto jevu by mělo rozšířit výklad a definování trpného rodu;
- rozlišení trpného rodu opisného a zvratného;
- z jakých tvarů se oba trpné rody skládají:
 - trpný rod opisný: tvar pomocného slovesa *být* a tvar přičestí trpného,
 - trpný rod zvratný: slovesný tvar a tvar zvratného *se*;
- příklady: vysvětlení, kde se užívá trpného rodu nejčastěji, uvést příklady tvarů, kterým může být trpný rod podobný;
- další pojmy, jež se mohou s výkladem slovesného rodu pojít, přestože se nevztahují pouze k tomuto tématu,
 - pro příklad můžeme uvést pojmy předmětová a nepředmětová slovesa;
- cvičení, na nichž by si měli studenti ověřit, zda danou látku dostatečně pochopili, zda dokáží své vědomosti aplikovat v praxi, zda dokáží slovesný rod vhodně užít a odlišit v textu.

Výše zmíněné body tvoří rozsah, který by mohl splňovat výklad slovesného rodu v učebnicích na úrovni střední školy. Jedná se o rozsah, který by měl

být dostupný v učebnicích, jež jsou určeny pro všechny typy středních škol, popřípadě pro učebnice, které jsou určeny pro gymnázia.

2.1.1 Český jazyk pro 1.-4. ročník středních škol (mluvnická a stylistická část)

Učebnice, která vznikla ve spolupráci kolektivu autorů, je určená pro všechny typy škol a shrnuje učivo celých čtyř ročníků střední školy. Učebnice je dělena na mluvnickou a stylistickou část, jak je patrné již z názvu.

Právě rozsah učebnice má pravděpodobně za následek značné zestručnění informací. Téma slovesného rodu je zpracováno velmi zkratkovitě a v rozsahu pouhých několika odstavců. Ve své podstatě definuje pouze základní pojmy slovesného rodu a rodu trpného. Při definování nepoužívá jiných pojmů, s nimiž se lze u daného tématu obvykle setkat.

Učebnice uvádí, že o rod činný se jedná, pokud podmět vyjadřuje konatele děje. Naopak jestliže podmět vyjadřuje cíl děje, jedná se o rod trpný.³⁰ U tématu trpného rodu odlišuje pasivum opisné a pasivum zvrtné. Trpný rod zvrtný odlišuje jako tvar, který se užívá častěji u sloves vidu nedokonavého, a to pouze ve 3. osobě. Též doplňuje, že se v běžném vyjadřování objevuje mnohem častěji. Trpný rod opisný je popisován jako tvar, jenž se tvoří od sloves vidu dokonavého a je ho užíváno především ve spisovném vyjadřování.³¹

Český jazyk pro střední školy prokládá jednotlivá témata a jejich podkapitoly cvičeními pravidelně. U každé kapitoly má student možnost si pomocí v průměru tří cvičení procvičit danou látku. U slovesného rodu nalzáme cvičení dvě. U prvního si studenti mohou procvičit trpný rod, konkrétně užití jeho obou tvarů. Druhé cvičení je rozebíráno později.

Jak bylo již řečeno výše, *Český jazyk pro střední školy* svou podstatou nemůže obsáhnout jednotlivé okruhy příliš široce, neboť učebnici svazuje její rozsah. Přestože se jedná o učebnici, která udává, že je určena pro všechny

³⁰ HLAVSA, Zdeněk. *Český jazyk pro 1.-4. ročník středních škol: (mluvnická a stylistická část)*. 3. vydání. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997, s. 106. ISBN 80-85937-86-7.

³¹ Tamtéž, s. 107.

typy středních škol, bez pochyb nesplňuje požadavky, které lze očekávat kupříkladu na úrovni gymnázií. Hovoří o celé látce slovesného rodu, o trpném rodu především, příliš stručně a také velmi zjednodušeně. Výklad nepřináší rozšíření učiva, jež by se na takovém stupni vzdělání dalo očekávat.

Definování slovesných rodů je stručné, jejich vysvětlí se z velké části opírá o uvedené příklady, z nichž studenti musí pochopit daný rozdíl. Také definování trpných rodů opisného a zvratného je stručné: chybí uvedení, z jakých tvarů se oba trpné rody skládají, chybí jiné tvary, u nichž by studenti mohli mít problém odlišit je od rodu trpného. Žádné pojmy, které se se slovesnými rody mohou pojít, se tu také nedozvídáme.

V této učebnici můžeme též najít informace, na něž *Encyklopedický slovník češtiny* upozorňuje jako na informace zastaralé a v současné češtině spíše neplatící. „Neplatí (...) to, že opisné pasivum se užívá spíše u sloves dok., zatímco pasivum zvratné spíše (či dokonce převážně) u sloves nedok.“³²

Český jazyk pro 1.-4. ročník středních škol v průběhu výkladu udává jak český, tak též mezinárodní termín pro slovesné rody, a to velmi nešikovným způsobem, neboť u základního výkladu, při definování slovesného rodu, kdy si při definování dopomáhají příklady, můžeme nalézt v závorkách pro vysvětlení termíny pasivum opisné a pasivum zvratné. V následující části, kdy se pasivu věnují blíže, se už ale mluví o trpném rodu zvratném a trpném rodu opisném. V takovém případě se zdá užití obou termínů zbytečné a mezinárodní termín by se dal do výkladu vložit šikovněji. Nemluvě o tom, že učebnice uvádí mezinárodní termín pouze u rodu trpného, u činného rodu se jeho mezinárodní ekvivalent nelze dozvědět vůbec.

Učebnice obsahuje několik příkladů, tedy dává možnost si výklad procvičit, avšak i tyto příklady nejsou svým rozsahem dostatečné, a navíc jsou pojaty příliš jednoduše a chaoticky; učebnice neposkytuje možnost si ověřit, zda studenti dané látce plně rozumí. Co je v případě této konkrétní učebnice zarážející, je skutečnost, že u části vykládající o slovesném rodu, se objevuje cvičení týkající se z větší části tématu přechodníků, ačkoliv

³² KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 379. ISBN 807106484X.

se o nich v předchozím výkladu vůbec nehovořilo a hovoří se o nich u jiné podkapitoly, kterou lze nalézt až v další části učebnice. To působí matoucím dojmem a daný prostor by se měl využít lépe. Chybí rozšíření učiva, jež by se dalo očekávat od výuky na střední škole.

2.1.2 Český jazyk pro 2. ročník gymnázií

Učebnice pochází z čtyřdílné řady učebnic českého jazyka určené pro gymnázia, jejichž autorem je Jiří Kostečka. K učebnicím jsou současně vydávány metodické příručky pro učitele. Při rozboru bylo použito poslední a přepracované vydání této učebnice českého jazyka³³.

Učebnice přistupuje ke slovesnému rodu mnohem obsáhleji. Slovesný rod popisuje jako „schopnost slovesa vyjadřovat zvláštním tvarem vztah konatele nebo původce děje k podmět: totiž zda konatel (původce) děje je ve větě podmětem, či nikoli.“³⁴ Na základě uvedené definice pak odlišuje rod činný a trpný. Rod činný se od rodu trpného liší skutečností, že konatel či původce děje je podmětem věty. Rod trpný je podle autorů vyjadřován dvojím způsobem, a to opisným tvarem trpným nebo zvrtnou podobou slovesnou.³⁵

Učebnice zmiňuje pojmy předmětových a bezpředmětových sloves, jako jedno z témat této látky, které se jí úzce dotýká. V dané souvislosti vysvětluje, že ne každé sloveso se může objevovat v rodě činném a v rodě trpném. Rod trpný tvoří většinou slovesa předmětová, u nichž se ve větě objevuje nebo se může objevovat předmět. Tato slovesa nadále dělí na předmětová slovesa přechodná a předmětová slovesa nepřechodná. Učebnice se věnuje definování pojmu sloves bezpředmětových, která nemohou vyjádřit trpný rod.³⁶

Další část se zabývá čistě rodem trpným, tedy způsobem jeho vyjádření: jako opisné pasivum a zvrtné pasivum. Opisné pasivum popisuje jako spojení pomocného slovesa *být* s příčestím trpným předmětového

³³ Kapitola o slovesném rodu se neliší v mnoha aspektech od prvního (r. 2001) vydání této učebnice, ne po stránce obsahové.

³⁴ KOSTEČKA, Jiří. *Český jazyk pro 2. ročník gymnázií*. 2., upr. vydání. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2014, s. 183. ISBN 978-80-7235-535-8.

³⁵ Tamtéž, s. 183.

³⁶ Tamtéž, s. 183-4.

slovesa přechodného. Upozorňuje na to, že je to spíše výsledek děje, než děj samotný a že v mluvené řeči se příliš neuplatňuje a často bývá nahrazen rodem činným. Ačkoliv autoři zmiňují, že se z větší části objevuje tento tvar u dokonavých sloves, věnují tu část, kdy současně upozorňují na případy, kdy se opisné pasivum objevuje i u sloves nedokonavých. Tvar zvratného pasiva se tvoří zvratnou podobou předmětového slovesa přechodného a vyjadřuje děj probíhající nebo opakující se. Upozorňují též na případné nebezpečí vzniku dvojsmyslu při použití zvratného pasiva, kdy si student musí dávat pozor na kontext daného vyjádření; v tomto případě pak doporučují užít jiného tvaru. Danou látku také doplňují o přehledné shrnutí zvratné podoby slovesné.³⁷

Problematika, na niž upozorňují, je záměna opisného pasiva se spojením spony s přísudkovým jménem. Je zde vysvětlen důvod záměny i v čem spočívá jejich významový rozdíl, vše je doplněno o příklady.³⁸

Dále autoři učebnice upozorňují na věty jednočlenné, v nichž nelze užít definice slovesného rodu, neboť tyto věty postrádají podmět. V této souvislosti zmiňují a definují tzv. neosobní pasivum, které může být vyjádřeno za pomoci opisného tvaru nebo zvratné podoby a jenž se většinou považuje za skutečný trpný rod.³⁹

Součástí učebnice *Český jazyk pro 2. ročník gymnázií* jsou též úkoly a cvičení, a tedy možnost si dané jevy procvičit a ujistit se, zda studenti této látky a jednotlivým pojmům porozuměli. Učebnice využívá dostatečného prostoru, na němž díky rozdělení učebnic na jednotlivé ročníky gymnázia může pracovat, a svůj výklad doplňuje o množství úkolů a cvičení, na nichž si studenti mohou relativně dostatečným způsobem jednotlivé jevy procvičit.

Část, věnující se slovesnému rodu konkrétně, procvičuje zdatnost jeho užití, a to následujícími způsoby:

- zda studenti dovedou určené věty převést do trpného rodu a určit věty, u nichž to nelze;
- zda tytéž věty lze přepsat do opisných a zvratných tvarů;
- zda dokáží určit, jestli bylo pasivum užito vhodně;

³⁷ Tamtéž, s. 184-5.

³⁸ Tamtéž, s. 185-6.

³⁹ Tamtéž, s. 186.

- zda jsou schopní rozlišit jednoznačné případy aktiva a pasiva od jiných, podobných jevů, a v těchto případech, zda jde o význam spíše činného rodu, nebo trpného rodu.⁴⁰

Český jazyk pro 2. ročník gymnázií užívá mezinárodních termínů pro slovesný rod též hojně. U učebnice, jež je určená pro gymnázia, by užití mezinárodních termínů nemělo být opomenuto. Termíny jsou použité vhodně, jejich zařazení je srozumitelné. Tato učebnice též užívá české termíny v průběhu výkladu, aniž by ho zbytečně prokládala jejich mezinárodními ekvivalenty, pokud to není nutné, působí to tak přehledněji a srozumitelněji.

Český jazyk pro 2. ročník gymnázií k výkladu přistupuje pečlivěji, po stránce rozsahové i pojmoslovné. Jeho popis slovesného rodu je podstatně složitější. Mimo rodu činného a trpného a jeho tvarů se při jejich popisu objevují též další pojmy, jako slovesa předmětová a bezpředmětová, neosobní pasivum, jež nejen definuje, ale také se s jejichž pomocí snaží problematiku slovesného rodu vysvětlit.

K trpnému rodu přistupuje učebnice rozsáhleji, než lze spatřovat u předchozího příkladu. Nedefinuje pouze jeho dvojí vyjádření, ale u trpného rodu opisného i zvrtného vysvětluje, z jakých tvarů se tvoří. Nesnaží se jednotlivé pojmy pevně definovat, ale uvádí i výjimky, jež mohou nastat, vysvětluje případy těchto výjimek a doplňuje vše o příklady pro lepší porozumění.

Přesto i v této učebnici se můžeme setkat s myšlenkami, které *Encyklopedický slovník češtiny* udává jako zastaralé. Také v tomto případě se při popisu trpného rodu užívá pojmu slovesného vidu, a lze tu nalézt skutečnost, že opisné pasivum vyjadřuje spíše výsledek děje a zvrtné pasivum vyjadřuje spíše děj samotný, taktéž myšlenka považována za překonanou.⁴¹

Učebnice poskytuje relativně dostatečný prostor pro procvičení a doplnění znalostí. Věnuje se i problematice podobnosti jiných tvarů a učí studenty je odlišovat. Tato cvičení působí jako vhodné doplnění učiva.

⁴⁰ Tamtéž, s. 187.

⁴¹ KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 379. ISBN 807106484X.

2.1.3 Český jazyk v kostce: pro střední školy

Učebnice českého jazyka pocházející z řad učebnic se známým grafickým zpracováním. V případě českého jazyka a literatury se práce na přípravě učebnic zhostila autorka mnohých učebnic a publikací o českém jazyce a literatuře a též dějepisu, Marie Sochrová.

Jedná se o publikaci, jež přistupuje k problematice slovesného rodu také ve větším rozsahu. Jednotlivé pojmy neobsahují pouze definice, ale jsou doplněny o podrobnější vysvětlení a příklady, aby studenti mohli daný jev lépe pochopit.

Učebnice definuje slovesný rod jako vyjádření vztahu mezi konatelem nebo původcem děje a podmětem věty. U činného rodu je podmětem konatel děje nebo nositel vlastnosti či stavu; u trpného rodu není podmětem konatel (původce) děje. I zde se slovesný rod definuje pomocí pojmů sloves předmětových a bezpředmětových.⁴²

Dále se učebnice věnuje tématu pasiva, druhům pasiva: pasivu opisnému a pasivu zvratnému. Pasivum opisné popisuje jako spojení slovesa *být* a přídělního trpného předmětového slovesa přechodného. Podle učebnice vyjadřuje spíše stav, než děj samotný a v současné době je považováno za knižní. Pasivum zvratné je pak definováno jako spojení předmětového přechodného slovesa nezvratného a *se*. Vyjadřuje spíše opakovanou činnost a děj probíhající.⁴³ Tento výklad obsahuje podrobné ukázky na příkladech a podrobné vysvětlení toho, jak se jednotlivé tvary trpného rodu tvoří.

Velká část výkladu o slovesném rodu a konkrétněji rodu trpném je věnována jeho užití. Učebnice uvádí jednotlivé příklady, kdy lze oba druhy trpného rodu užít, kdy je určité užití vhodnější a kdy se tyto tvary užít nedají.⁴⁴

Český jazyk v kostce též poskytuje prostor pro procvičení probrané látky. Praktická cvičení jsou umístěna na konci jednotlivých kapitol (slovesný

⁴² SOCHROVÁ, Marie. *Český jazyk v kostce: pro střední školy*. 2. vydání. Praha: Fragment, 2009, s. 90. ISBN 978-80253-0950-6.

⁴³ Tamtéž, s. 90-91.

⁴⁴ Tamtéž, s. 91.

rod jako podkapitola). Studenti mají možnost procvičit si i slovesný rod, konkrétněji tedy rod trpný, a to následujícími způsoby:

- vhodné užití jak pasiva opisného, tak i zvratného;
- převedení slovesných tvarů do trpného rodu;
- zda studenti dokáží rozlišit, kde vyjadřuje zvratná podoba slovesa rod činný a kde rod trpný;
- zda studenti dokáží odůvodnit opodstatněnost užití trpného rodu.⁴⁵

Vzhledem k rozsahu výkladu a samotných cvičení na konci je určený prostor pro procvičení slovesného rodu dostačující. Za klad lze považovat část, kdy se mohou vyučující přesvědčit, zda žáci tuto problematiku pochopili a zda dokáží odůvodnit opodstatněnost užití trpného rodu v daných větách.

Český jazyk v kostce pro střední školy k problematice užití termínů pro slovesný rod přistupuje mnohem méně chaoticky a s většími nároky na studenty, co se týče mezinárodních termínů. Užívá jich mnohem více v průběhu celé učebnice, a to nejen termínů spojovaných se slovesným rodem, takže student má možnost si zvyknout na jejich užití i na výhodné zkratky (př. pl., sg.), jež můžeme najít i u podkapitoly věnující se slovesnému rodu. V tomto případě se užití obou tvarů zdá opodstatněné, neboť učebnice jejich ekvivalentnost zdůrazňuje a jejich užití se následně nezdá tolik chaotické.

Tématu slovesného rodu, a především problematice trpného rodu a jeho tvarům, je tu věnován dostatečný prostor, přestože se jedná o učebnici určenou pro celé čtyři ročníky střední školy. Definování slovesných rodů i rodu trpného samotného obsahuje dostatečné množství informací. Přehledně je definuje a vysvětluje též, z jakých tvarů se trpné rody tvoří. K výkladu tématu užívá dalších pojmů, které jsou uspokojivě popsány a odlišené, vždy doplněné o příklady. Velkou část učebnice též věnuje užití trpného rodu, kde upozorňuje na podobné tvary nebo kdy je vhodnější dané tvary použít.

Přesto se i v této učebnici setkáváme s myšlenkami, které jsou považovány za překonané, v tomto případě se jedná o spojitost s vidy

⁴⁵ Tamtéž, s. 94.

a o definování opisného pasiva jako tvaru vyjadřujícího stav a definování zvratného pasiva jako tvaru vyjadřujícího děj samotný.

2.1.4 Český jazyk a komunikace pro střední školy

Jedná se o učebnici, jež je součástí řady učebnic českého jazyka určeného pro střední školy, jejichž součástí jsou též pracovní sešity určené k jednotlivým dílům. Na první pohled je očividné, jak důležité je pro tuto řadu učebnic atraktivní grafické zpracování. Ovšem zpracování by v žádném případě nemělo převýšit kvalitu obsahu.

Tam, kde jiné učebnice zpracovávají téma slovesného rodu na minimálně dvou stranách, nebo dané látce věnují alespoň několik odstavců, v této konkrétní učebnici se v podobném rozsahu zpracovává celé téma sloves. Rozsah se zdá být tedy nedostatečný již u samotného tématu sloves. Všem gramatickým kategoriím sloves je věnován rozsah jednoho odstavce.

Slovesný rod je v učebnici zestručněn na nejzákladnější pojmy a jejich krátké definování doplněné o malé množství příkladů. Dle učebnice je slovesný rod popisován jako způsob vyjádření vztahu mezi původcem děje a podmínkou. Popis trpného rodu se rozšiřuje pouze na pojmy opisného a zvratného trpného rodu, ovšem tyto pojmy postrádají vysvětlení a jejich definování končí u příkladů, které studentům musí stačit jako vysvětlení rozdílu mezi oběma tvary trpného rodu.⁴⁶

Definice jednotlivých pojmů obsahují pouze to nejzákladnější, aby studenti odlišili dané tvary. K pochopení jim má sloužit příklad u každého rozlišení. Trpné rody opisný a zvratný nejsou definovány vůbec, pojmy jsou doplněny pouze o příklady, které mají poukázat na to, jakým způsobem se odlišují. Chybí informace o tom, z jakých tvarů se skládají. Chybí jiné pojmy, které by přispěly k vysvětlení daného tématu.

Hovořit o užívání terminologie v případě *Českého jazyka a komunikace pro střední školy* není nutné. V této učebnici nebyl látce věnován takový rozsah pro rozbor. Užívá se tu pouze českých ekvivalentů pojmů slovesného rodu.

⁴⁶ ADÁMKOVÁ, Petra, Ivana BOZDĚCHOVÁ a Jaroslav ČUŘÍK. *Český jazyk a komunikace pro střední školy*. Brno: Didaktis, 2010, s. 25. ISBN isbn978-80-7358-202-9.

Cvičení můžeme nalézt v pracovním sešitě odpovídajícímu tomuto dílu. Totožně jako v případě učebnice, pracovní sešit se věnuje celému slovnímu druhu na omezeném prostoru. Cvičení jsou vytvořená pro procvičení více témat na jednom místě.

Žádné informace, které by se daly očekávat od výkladu na úrovni střední školy, se v této učebnici nedozvídáme. Popis jednotlivých pojmů rozhodně nesplňuje požadavky pro střední školy. Definice jsou příliš zjednodušené, chybí pojmy, které by se měly i mohly u dané látky objevit, a celý výklad je příliš stručný.

2.1.5 Učebnice českého jazyka pro střední školy

Učebnice kolektivu autorů, jež obsahuje výklad mluvnice českého jazyka, který by měl pokrývat celé čtyři roky střední školy. Co učebnici odlišuje od jiných, již zmíněných, je její originální forma. Obsahuje úkoly, které jsou ale provázané s jednotlivými body výkladu o slovesném rodě. Nejprve se tak setkáváme s cvičením, na kterém si studenti mohou ujasnit, zda o této látce něco vědí ještě před tím, než se mohou věnovat jejímu opakování a rozšířenému středoškolskému výkladu. Úvodní cvičení je vytvořeno formou odpovědí „pravdivé/npravdivé“, lze říci velmi chytře zvoleno, protože to nevyvolává ve studentech pocit, že dané věci musí nutně vědět ještě před probíráním látky (některé otázky k tomu nemusí být uzpůsobené).⁴⁷ Ale ve stejnou chvíli si mohou zkusit, zda by na otázky dokázali odpovědět ještě před probíráním slovesného rodu. Podle následujícího výkladu si poté mohou ověřit správnost svých odpovědí.

Slovesný rod učebnice definuje jako gramatickou kategorii, která vyjadřuje vztah mezi původce děje a podmětem věty, pomocí této definice poté odlišuje činný rod a trpný rod, vše je doplněno o příklady, kde pomocí grafiky znázorňuje jejich rozdíl. U trpného rodu uvádí, že ho lze tvořit dvěma způsoby: tvarem opisného pasiva a tvarem zvratného pasiva. U tvaru

⁴⁷ Otázky se zabývají pojmy přičestí trpného, užívají mezinárodních termínů apod.

opisného pasiva doplňuje, s pomocí jakých tvarů se tvoří, tedy přičestí trpného a tvarů pomocného slovesa *být*.⁴⁸

I v případě této učebnice se setkáváme s pojmy předmětových a nepředmětových sloves, s jejichž pomocí je širěji popisováno tvoření slovesného rodu. Dále hovoří o tom, kdy je vhodnější dané formy pasiva užít: v běžném vyjadřování se užívá spíše zvrtného pasiva, kdežto opisné pasivum se považuje spíše za knižní. Také je upozorňováno, že zvrtná forma pasiva se užívá (spíše) u sloves nedokonavých.⁴⁹

I v tomto případě je učebnice doplněna o cvičení. Kromě úvodního cvičení, které bylo zaměřeno spíše na teorii probírané látky, cvičení následující za výkladem jsou laděná prakticky. Studenti mají možnost si procvičit určení slovesného rodu v textu, též rozlišení forem pasivních. Nadále si mohou procvičit, zda chápou rozdíl mezi zvrtnou podobou slovesa rodu činného a rodu trpného. A poslední příklad se věnuje procvičení užití opisného pasiva.⁵⁰

Učebnice užívá mezinárodních termínů poměrně hojně, ovšem ne zcela praktickým způsobem. Mezinárodní termín pro rod činný tu chybí, termín pasivum se objevuje pouze u pojmů opisného a zvrtného pasiva, jako způsoby tvorby trpného rodu. Vložení mezinárodního termínu tak působí matoucím dojmem. Nadále se termíny používají obdobným způsobem.

Definování obou slovesných rodů je přehledné a dostatečné. Z tvarů trpného rodu je popsán ovšem pouze jeden, a to tvar opisného pasiva: je popsáno, jak se tento tvar tvoří i jakou podobu má přičestí trpné. Bližší definování či popis tvarů, z nichž se zvrtné pasivum tvoří, tu chybí. Užití jednotlivých slovesných rodů je tu popsáno více, přehledněji. Zmiňují se pojmy sloves předmětových a nepředmětových, s jejichž pomocí problematiku užití slovesného rodu přibližují a vysvětlují.

I v *Učebnici českého jazyka pro střední školy* lze najít myšlenky, které lze považovat za překonané: spojitost tvoření trpného rodu s vidy, definování

⁴⁸ MARTINEC, Ivo, Jana Marie TUŠKOVÁ, Ludmila ZIMOVÁ, Jana HOFFMANNOVÁ, Jaroslava JEŽKOVÁ, Jana VAŇKOVÁ a Vladimíra BEZPALCOVÁ. *Učebnice českého jazyka pro střední školy*. Plzeň: Fraus, 2011, s. 80. ISBN isbn978-80-7238-781-6.

⁴⁹ Tamtéž, s. 80.

⁵⁰ Tamtéž, s. 80.

zvrtné formy pasiva jako tvaru, který vyjadřuje probíhající nebo opakující se děj.

Jednotlivá cvičení jsou svou formou vybrána vhodným způsobem. Mají možnost si procvičit najít slovesných rodů i s rozlišením obou forem pasiva. Následně se jedná o cvičení, kde by si studenti měli procvičit odlišení tvaru se v rodu činném a trpném, přestože tento úkol se neopírá o bližší vysvětlení a informace o zvrtném tvaru se chybí jakékoliv informace ve výkladu o slovesném rodu. Poslední úkol se věnuje opisnému pasivu a jeho užití.

Obsahem učebnice spíše splňuje výklad velké části informací, které by měly středoškolské učebnice zahrnovat, přestože lze nalézt nedostatky. Nešikovně se v učebnici zachází s mezinárodními termíny, které by měly být vloženy šikovněji, a také by měly být zmíněny termíny u obou slovesných rodů. Nevyhovující je přístup, kdy je popsán pouze jeden z možných tvarů, popíše se užití pouze jedné formy pasiva. Definování a popis by měl být uveden u obou příkladů, které učebnice komentuje.

2.1.6 Český jazyk do dlaně pro střední školy

Český jazyk do dlaně pro střední školy je učebnice z řady publikací, jež si berou za úkol shrnout nejdůležitější poznatky z učiva jednotlivých předmětů pro střední školy. Sepsání učební pomůcky se zhostila Marie Sochrová.

Pro zajímavost a rozšíření byla zvolena také učebnice (učební pomůcka), kterou mohou žáci využít jako pomůcku ke studiu, publikaci, jež na jednom místě shrnuje na skromném prostoru co nejvíce informací o českém jazyce pro střední školy.

Český jazyk do dlaně pro střední školy definuje základní pojmy, rod činný jako tvar, kdy je původce děje v podmětu, rod trpný jako tvar, kdy je v podmětu cíl děje. Věnuje se tvarům, jež vyjadřují trpný rod: opisnému tvaru trpnému, jež je tvořen tvarem pomocného slovesa *být* a přičestím trpným; a zvrtnou podobou slovesa, tvořenou slovesem ve třetí osobě činného rodu

a zvratným se. I zde se hovoří o předmětových a bezpředmětových sloves s upozorněním, že jen slovesa předmětová mohou vyjadřovat dvojí rod.⁵¹

Na příkladu této učební pomůcky si lze všimnout, že i přes krátký rozsah, jež je v tomto případě odůvodněný vzhledem k povaze publikace, mohou autoři docílit nejen přehlednému definování základních pojmů, ale též lze látku shrnout relativně uspokojivým způsobem s informacemi, které jsou pro danou látku nejdůležitější, ačkoliv se stále jedná o velmi zjednodušenou formu výkladu.

⁵¹ SOCHROVÁ, Marie. *Český jazyk do dlaně pro střední školy*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2001, s. 114. ISBN 80-7200-403-4.

3. Výzkum znalostí trpného rodu na středních školách

Třetí a závěrečná kapitola je věnována shrnutí výsledků výzkumu provedeného pomocí dotazníkového šetření, kvantitativní metodou výzkumu s polostrukturovaným dotazníkem se standardizovanými, tak též otevřenými otázkami⁵².

Dotazník byl respondentům předložen prostřednictvím webové stránky *Survio*⁵³. Výhodou použitého webové rozhraní je také statistické zpracování části odpovědí dotazníkového šetření.

3.1 Dotazník určený středoškolským studentům

Dotazníkové šetření bylo provedeno v příslušných třídách vybraných středních škol, a sice v pátém ročníku osmiletého Gymnázia K. V. Raise v Hlinsku (ve spolupráci s Mgr. Věrou Hanákovou) a ve třetím ročníku čtyřletého Biskupského gymnázia ve Žďáru nad Sázavou (ve spolupráci s Mgr. Hanou Fejtovou).

Dotazník byl vytvořen za účelem zjištění, zda studenti rozumí probírané látce slovesného rodu, kterou jim poskytují učebnice určené středoškolskému stupni vzdělání. Smyslem výzkumu ovšem nemělo být pouhé prozkoušení dotazovaných studentů, zda umí látku, kterou probírali se svými vyučujícími, nemělo se jednat o test, na nějž se studenti mohou předem připravit⁵⁴. Primárním účelem bylo zjištění, zda dotazovaní studenti umí pracovat nejen s termíny slovesného rodu, ale také s pojmy s nimi souvisejícími, a to nejen v mezích naučených definicí. Dalším důležitým bodem výzkumu bylo zjištění, zda studenti své nabyté znalosti dokáží využít v praktických oblastech, zda jim výklad poskytuje dostatečný prostor, aby dané znalosti uměli také správně užít. Výzkum byl též zaměřen na zjištění, zda jsou dotazovaní schopni poznat tvary slovesného rodu trpného a odlišit je od jiných tvarů.

⁵² Dotazníkové šetření. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2020-05-01]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Dotazn%C3%ADkov%C3%A9_%C5%A1et%C5%99en%C3%AD.

⁵³ *Survio* [online]. [cit. 2020-05-01]. Dostupné z: <https://www.survio.com/en/>.

⁵⁴ V dotazníku bylo uvedeno, aby studenti při vyplňování nevyužívali možnosti vyhledávání na internetu.

Dotazník tvoří tři části⁵⁵, a každá z těchto částí se věnuje slovesnému rodu odlišným způsob. První část je věnována z velké části obecným otázkám o slovesném rodu, a především rodu trpném. Tyto otázky měly studenty do tématu slovesného a trpného rodu uvést, neboť se jedná především o základní definice.

Druhá část je věnována rovněž teoretické stránce slovesného rodu, ale zde se ve větším množství objevují termíny, s nimiž se studenti mohou setkat poprvé na střední škole. První a druhá část se svým obsahem částečně překrývají. Otázky byly do jednotlivých částí rozděleny podle náročnosti, důvodem byla také proporcionalita a lepší přehlednost dotazníku.

Třetí a poslední část byla věnována pouze praktickému prověřování znalostí tvarů slovesného rodu, souvisejících zejména s rodem trpným, a rozsahem byla nejobsáhlejší. Studenti byli otázkami různého typu prověřováni, nejen zda dokáží trpný rod užít, ale zda jsou schopni pracovat s pojmy, které mohou být na úrovni středoškolského vzdělání vyučovány.

Z důvodu množství otázek a jejich pokrytí téměř celého středoškolského výkladu není v následujícím rozboru kladen důraz na všechny typy otázek, které tvoří dotazník. Dotazník byl vytvořen takovým způsobem, aby se studenti dobře orientovali v daném tématu a aby otázky navazovaly způsobem, na jaký mohou být z výuky zvyklí. Otázkám typu „jaké druhy slovesného rodu v češtině existují“ není proto v rozboru dán takový prostor, jako otázkám jiným, neboť tento typ otázek byl zvolen především pro snadnou orientaci studentů v dotazníku i v tématu, jemuž se věnuje, a pro snazší pochopení ze strany studentů.

Rovněž je nutné mít na vědomí jistou nespolehlivost provedeného dotazníkového šetření a skutečnost, že výzkum v takovém rozsahu nezaručuje jednoznačné výsledky nebo fakta, která by se mohla automaticky zobecnit. Provedený výzkum je orientační a má sloužit jako příklad, na němž si dokážeme odpovědět na některé vyřčené otázky a hypotézy. Výzkum ve větším rozsahu pro širší porozumění a zjištění daných skutečností by

⁵⁵ Pro upřesnění: čtyři části *internetového* dotazníku, neboť se pracovalo s pravidlem, že každá část by měla být přibližně podobné délky, proto byly tři tematické části rozděleny na čtyři před předáním dotazníku studentům.

dosáhl přesnějších výsledků a přinesl by více odpovědí a podal tak širší přehled o úrovni vědomostí o daném tématu.

Následující kapitola bude nejprve věnována odpovědím studentů středních škol, a to zejména z hlediska všeobecného zhodnocení znalostí, které lze od studentů střední školy očekávat. Závěrem se pokusíme určit, které odpovědi dotazovaných studentů byly problematické, z jakého důvodu studenti nedokázali odpovědět, případně odpověděli chybně. Součástí bude též porovnání odpovědí s výkladem učebnic, jež studenti při výuce používají, a to za předpokladu, že se jedná o učebnice rozebírané ve druhé kapitole bakalářské práce.

Počet odpovědí se může u jednotlivých otázek lišit, neboť ne všechny odpovědi, především pokud hovoříme o otázkách, na něž je nutná slovní odpověď, byly platné⁵⁶. Problém se samozřejmě nevyskytoval u odpovědí, při nichž studenti měli možnost volit z nabízených variant.

3.2 Výuka slovesného rodu na středních školách

Výzkum o slovesném rodu proběhl s pomocí dvou středních škol. Ve třetím⁵⁷ ročníku čtyřletého gymnázia Biskupského gymnázia Žďár nad Sázavou dotazník vyplnilo dvacet studentů. Učebnice, jež jsou pro výuku českého jazyka na gymnáziu využívány, jsou ze série učebnic pro gymnázia od Jiřího Kostečky (daný díl zabývající se morfologií byl rozebrán ve druhé kapitole pod názvem *Český jazyk pro 2. ročník gymnázií*).

Druhou školou, která se zapojila do výzkumu, bylo osmileté Gymnázium K. V. Raise v Hlinsku. Dotazník vyplnilo sedmnáct studentů pátého ročníku. Učebnice, s níž studenti pracují, je zkrácená a přepracovaná verze učebnice, jejíž rozbor byl v této práci též proveden, tedy série *Český jazyk a komunikace pro střední školy: Komunikace v českém jazyce pro*

⁵⁶ Jedná se o odpovědi, které se nevztahovaly k položeným otázkám.

⁵⁷ Byla jsem informována, že morfologie je na gymnáziu probírána obvykle ve druhém ročníku, ale kvůli současné situaci i jiným problémům druhý ročník neměl možnost danou látku probrat, z toho důvodu mi bylo doporučeno pracovat s vyšším ročníkem.

střední školy. Jedná se o učebnici, která shrnuje poznatky, jež jsou obsaženy v celé sérii *Český jazyk a komunikace pro střední školy*.

Následující část si klade za cíl zodpovědět nejpodstatnější otázky, které byly položeny při tvorbě dotazníku:

- jak studenti ovládají látku slovesného rodu;
- jak dokáží pracovat s pojmy slovesného, a především trpného rodu;
- jak dokáží užít svých znalostí v praktických příkladech a cvičeních;

Na závěr budou zhodnoceny znalosti studentů vyplývající ze zodpovězených otázek dotazníku vzhledem k výkladu učebnic, jež studenti daných ročníků v rámci výuky používají. Rovněž je třeba zabývat se otázkou, zda je možné porovnat znalosti studentů jednotlivých škol navzájem s ohledem na používané učebnice.

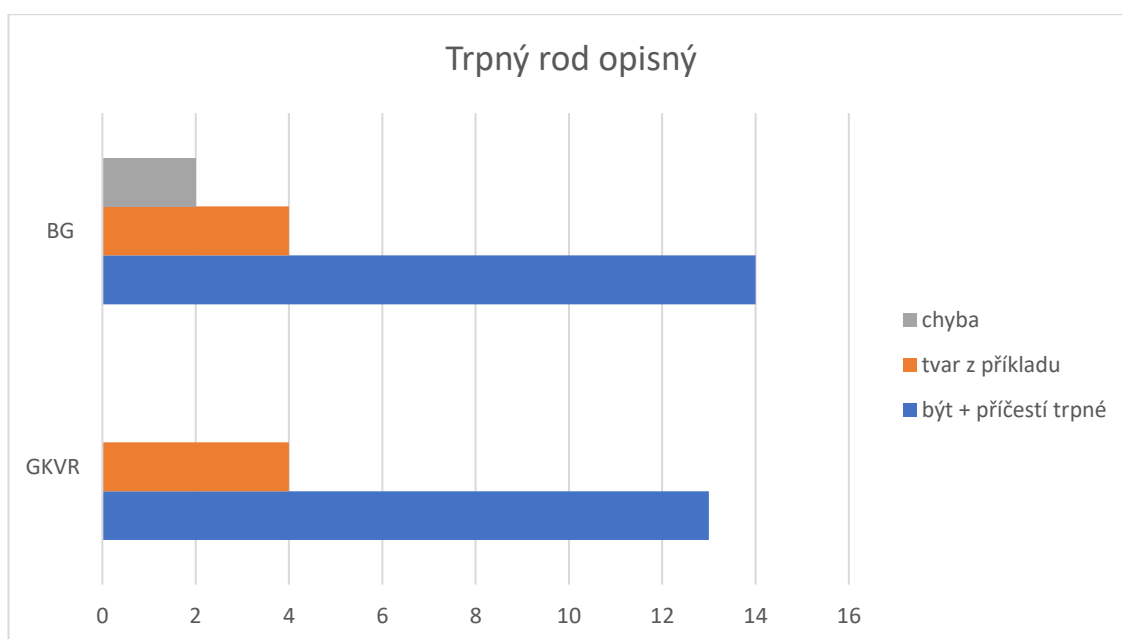
3.2.1 Rozbor první části dotazníkového šetření

Na otázku, jak dotazovaní studenti ovládají látku slovesného rodu, si lze odpovědět taktéž pomocí otázek zařazených v první části dotazníku, tedy těch, které se věnují primárně obecným pojmům týkajících se daného tématu (např. slovesný rod, trpný rod a jeho tvary, mezinárodní termíny apod.). Tato část byla vytvořena především za účelem „úvodu“ pro studenty, jejich uvedení do tématu trpného rodu pomocí otázek, jejichž tematické zařazení odpovídá obvyklé systematické výkladu probírané látky. Vzhledem k jejich obecnosti (základní definice, rozdělení) v daném tématu lze předpokládat, že studenti s danými pojmy nebudou mít přílišné problémy, kterýžto předpoklad byl ve většině případů potvrzen⁵⁸, neboť se jednalo z větší části o otázky, jež jsou součástí výkladu naprosté většiny učebnic.

⁵⁸ Výjimkou je kupříkladu student, jehož odpověď na otázku „Jak můžeme dělit trpný rod?“ byla „dokonavý a nedokonavý“. Mohli bychom zpochybnit důraz, s jakým si studenti spojují gramatické

Dotazovaní studenti volili zpravidla jednodušší odpovědi a definice, a to bez užití pojmů, u nichž víme, že je kupříkladu konkrétně *Český jazyk pro 2. ročník gymnázií* u definic i popisu jednotlivých tvarů trpného rodu poskytuje. V požadavcích u jednotlivých úkolů ovšem nestálo uvést přesné a celostní definice, tudíž to nelze považovat za chybné odpovědi.

Vzhledem k rozboru učebnic, které ve velké míře opomíjejí výklad struktury tvarů trpného rodu, by se za nejdůležitější bod první části daly považovat otázky zabývající se stavbou tvaru trpného rodu, tedy určení, z jakých tvarů se trpný rod (opisný i zvrtný) tvoří. Studentům byly poskytnuty příklady, s jejichž pomocí měli určit, z jakých tvarů se trpný rod opisný a zvrtný tvoří. Bylo tak zjištěno, že studenti jsou schopni určit jednotlivé tvary a že jsou také z velké části schopni určit trpné příděstí, jakožto pojem, který je v učebnicích pro střední školy spíše ojedinělý.

Graf č. 1. Trpný rod opisný.

Z výše uvedeného grafu je možné vyčíst, že většina dotazovaných studentů nejen pochopila zadání správně, ale též věděla správnou odpověď

kategorie rodu a vidu, ale v tomto případě se pravděpodobně jednalo pouze o ojedinělý případ a spíše neznalost/zmatenost studenta samotného.

na otázku, která zněla: *Podle následujícího příkladu určete a pojmenujte jednotlivé tvary, které tvoří trpný rod opisný – př. Obchody byly zavřeny.* Druhá nejčastější odpověď odkazovala ke konkrétnímu příkladu, jež měl studentům při odpovídání na otázku pouze pomoci. Mohlo se tedy jednat o chybu, kdy studenti patrně neporozuměli zadané otázce, ale pravděpodobně se též jednalo o neznalost daných tvarů.

3.2.2 Rozbor druhé části dotazníkového šetření – práce s pojmy

Další část výzkumu se zabývá zjištěním, zda studenti dokáží pracovat s pojmy slovesného, a především trpného rodu. Jedná se o pojmy, které lze na středoškolské úrovni považovat za základní (např. samotné rozdělení a jednotlivé tvary trpného rodu), ale též další pojmy, s nimiž mnoho učebnic pro střední školy pracuje, používá je u jiných definicí a často je též samostatně definuje (např. předmětová slovesa).

K tomuto účelu byly vybrány především otázky typu „odpovězte ano/ne“. Otázky byly vytvořeny za účelem prověření, zda studenti dokáží nejen zařadit pojmy ke správným definicím a zda s danými pojmy umí pracovat, ale též zda jsou jim známy definice, které rozšiřují základní výklad (velmi často jsou právě základní definice doplněny o pojmy, s nimiž by studenti měli též zvládnout pracovat). Příklady těchto otázek a výsledky odpovědí jsou popsány v následující tabulce.

	ano	ne	ano	ne
Slovesa bezpředmětová mohou vyjádřit trpný rod.	3	17	2	15
Oba slovesné rody se mohou tvořit od všech sloves.	17	3	13	4
Každé sloveso obsahující tvar „se“ se určuje jako trpný rod.	0	20	0	17
Příčestí trpné tvoří tvar trpného rodu opisného.	18	2	16	1
	GB		GKVR	

Tabulka č. 1.

Otázky tohoto typu měly ukázat, zda jsou studenti schopni pracovat s pojmy, jež rozšiřují základní definice, a to zejména tehdy, kdy se klade důraz právě na tyto rozšiřující pojmy, nikoli na pojmy základní. Z toho důvodu byly otázky v dotazníku poskládány v náhodném pořadí, kdy látka nenavazovala tak, jak jsou studenti z výkladu učiva zvyklí. Studenti byli schopni u určitých otázek odpovědět správně, ovšem objevily se případy, kdy pozměnění definice vedlo k chybným odpovědím.

Lze uvést první dvě otázky na příkladech uvedených v tabulce výše. Překvapivé jsou odpovědi, které se na otázky, zda slovesa předmětová mohou vyjádřit trpný rod, kdy dotazovaní studenti z velké části odpovídali „ne“, a otázky, zda se mohou oba slovesné rody tvořit od všech sloves, kdy odpovědi převažovaly u skupiny „ano“, výrazně liší. Obě otázky byly položeny v různých částech dotazníku a týkaly se jedné věci, ačkoliv odlišně vyjádřené, a odpovědi, které byly získány, si odporují. Z uvedeného lze usoudit, že dotazovaní studenti nevěnují pozornost otázkám, které jsou jim položeny. Rovněž je tedy možné předpokládat, že i přes nastudované definice se mohou vyskytovat problémy ve chvíli, kdy se dané definice pozmění ve svém znění a studenti na tyto situace neumí reagovat. Přestože jsou na jednu definici, která se může více blížit tomu, co se učili, schopni odpovědět správně, jakmile je definice pozměněna a je využito jiných pojmů, nejsou schopni si informace propojit.

3.2.3 Rozbor druhé části dotazníkového šetření – užití teoretických vědomostí v praxi

Následující část výzkumu se zabývá užitím trpného rodu na praktické rovině. Smyslem rozboru je zjištění, zda dotazovaní studenti dokáží pracovat s informacemi, které získali, v praxi. Zda umí trpný rod užít vhodným způsobem, zda dokáží odlišit trpný rod od jiných tvarů. Přestože je možnost procvičení dané látky pravidelně součástí mnohých učebnic (popřípadě jsou celá cvičení vydávána jako pracovní sešity, které tvoří doplnění výkladu),

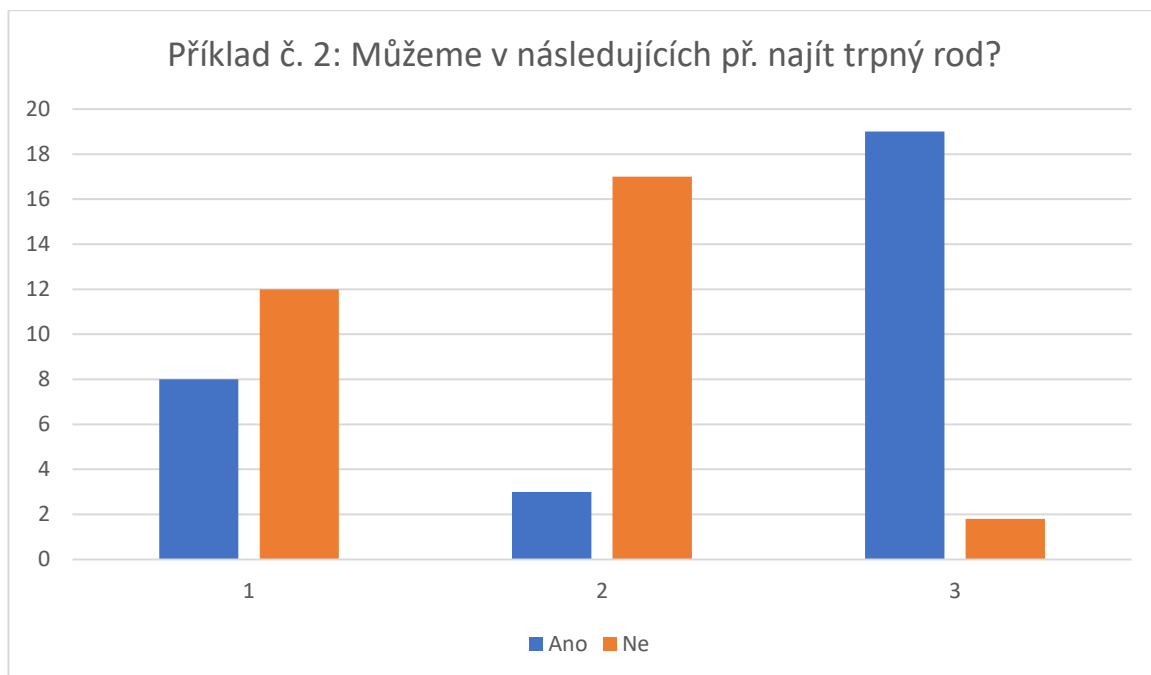
často dochází k promíšení látky slovesného rodu s jinými a není mu věnováno dostatečného prostoru.

Velká část dotazníku se skládala právě z praktických úkolů. Vytvořená cvičení byla různého typu a formy. Zkoušeno bylo, zda studenti dokáží nalézt určité tvary trpného rodu, zda umí určit, kde je daný slovesný tvar užit vhodně, a zda si tak uvědomují možnost nesrozumitelnosti a dvojsmyslnosti a zda dokáží vytvořit a zvolit vhodný tvar trpného rodu v různých příkladech.

Problémy, kdy studenti nejsou schopni aplikovat své znalosti na všechny druhy otázek, byly nejvíce patrné v odpovědích na otázky zabývající se trpným rodem zvrtným. Lze uvést následující příklad.

- **příklad č. 1:** *Kde nelze vytvořit tvar trpného rodu: (1) Rozhodli se, že se domů vrátí pěšky. (2) Odešel kolem páté hodiny. (3) Na celý den uzavřeli vodu.*
- **příklad č. 2:** *Můžeme v následujících příkladech najít rod trpný? (1) Vaří se voda na čaj. (2) Vaří se vám v nové kuchyni dobře? (3) V této restauraci se vaří dobře.*

První otázka týkající se zvrtného pasiva byla položena pomocí záporu, tedy jde nelze najít zvrtnou podobu slovesa trpného. Příklady zde byly použity jednodušší s rozdílnými slovesy. V tomto případě dotazování studenti neměli s určením správné odpovědi žádný problém. V následující části byla zvolena otázka podobného typu: zda můžeme v daných příkladech nalézt rod trpný; otázka bez pochyb s jasnějším zadáním. Přesto se úspěšnost výrazně lišila, neboť zvolené příklady byly vytvořeny od jednoho slovesa a tvořily obdobně znějící věty.

Graf č. 2. Biskupské gymnázium Žďár nad Sázavou.

Otázka a odpovědi pro tento graf: *Můžeme v následujících příkladech najít rod trpný? (1) Vaří se voda na čaj. (2) Vaří se vám v nové kuchyni dobře? (3) V této restauraci se vaří dobře.*

Dalším problémem, který se objevoval, byla dvojsmyslnost trpného rodu. Dotazník obsahoval dvě otázky, v nichž měli studenti za úkol vybrat z nabízených příkladů větu s vhodněji zvoleným slovesným tvarem. Příklady měly upozornit jak na dvojsmyslnost, k níž může docházet užitím trpného rodu, tak na případy, v nichž je vhodnější trpný rod zvolit. V případě, kdy studentům byly poskytnuty oba způsoby, byli schopni odlišit tvar odstraňující dvojsmyslnost, k níž docházelo užitím jiného slovesného tvaru. Ovšem současně v několika případech docházelo ke dvojsmyslnosti u cvičení, v němž studenti měli převést určitý tvar z rodu činného do rodu trpného.

Př. *Voliči jednomyslně zvolili prezidenta. → Prezident se zvolil.*

Dalším problémem byla nesprávnost užití trpného rodu ve smyslu změny původního znění určené věty. U příkladu *Vyrábějí zde šperky ze zlata* se objevovaly přepisy typu *Šperky byly vyráběny ze zlata*, které pozměnily původní význam. Dotazovaní studenti tak sice jsou schopni trpný rod opisný

i zvrtný vytvořit, ale v jejich příkladech se též projevuje nedostatečné rozmyšlení při jejich tvorbě.

3.3 Shrnutí

Dotazovaní studenti prokázali znalosti slovesného rodu, s nimiž se v současné době můžeme setkat na středoškolské úrovni. A to i navzdory tomu, že proběhla spolupráce s ročníkem, jenž měl slovesný rod součástí výuky v loňském školním roce. A též navzdory jisté nevýhodě druhého ročníku, jenž v osnovách slovesný rod má v letošním roce, ale dle slov vyučující v daném ročníku, vzhledem k současné situaci neproběhlo obvyklé prověření znalostí dané látky v průběhu prezenčního vyučování.

Z vyplněných dotazníků lze vyvodit následující závěry. Dotazovaní studenti ovládají základní znalosti o slovesném rodu, a to nejen ty, které se pravidelně vyskytují v učebnicích českého jazyka pro střední školy, ale též projeví znalosti rozšířeného výkladu, který poskytuje jen určitá část učebnic. Biskupské gymnázium Žďár nad Sázavou užívá při výkladu českého jazyka sérii učebnic, konkrétně *Český jazyk pro 2. ročník gymnázií*. Bylo očekáváno, že studenti budou schopni užít nejen základní definice, ale též budou mít znalosti o tvorbě trpného rodu, rozšířených definic a dalších pojmů. V případě Gymnázia K. V. Raise v Hlinsku to vzhledem k učebnici, jež užívají, tak jednoznačné být nemělo. Přestože tato konkrétní učebnice v práci nebyla rozebrána, její obsah odkazuje k sérii, jejíž díl vztahující se k morfologii součástí rozboru učebnic byl. Dle informací poskytnutých vyučující českého jazyka u dané třídy vyučující nevyužívá pouze učebnice, ale též doplňuje výklad o další materiály, a to pravděpodobně mělo za výsledek, že se neprojevila taková rozdílnost ve výsledcích, která byla očekávána.

Práce s definicemi a pojmy proběhla úspěšně především u otázek, jež studentům poskytovaly definice a spojení, s nimiž jsou zvyklí pracovat. Problém může nastávat ve chvíli, kdy se definice či pořadí pevně naučených znalostí pozmění. Je nutné, aby studenti neuměli pouze definovat a určit

dané jevy, ale aby s těmito znalostmi uměli též pracovat mimo jejich základní znění a naučené pořadí, které je jim předloženo.

Stejný problém v některých případech nastává i při praktickém užití teoretických znalostí. Teoretické znalosti o trpném rodu dotazovaní studenti bezpochyby prokázali, ale zároveň by teoretické znalosti měli být schopni užít v praktických cvičeních, k čemuž však z části v oddílu dotazníku věnujícímu se procvičení znalostí nedocházelo, popřípadě docházelo k rozporům s tím, co v předchozích úkolech studenti zodpověděli správně.

Tento rozpor může způsobovat též skutečnost, že ne každá učebnice poskytuje dostatečný prostor pro procvičení daných látek, anebo se daná cvičení zabývají nejzákladnější problematikou, jako například určením slovesného rodu ve větě. Studenti by se měli učit nejen jevy najít a určit, ale též přemýšlet o jejich užití, procvičit si výjimky, ke kterým dochází a výklad by je měl taktéž zahrnovat, a procvičovat probíranou látku na obtížnějších úkolech.

Učebnice i konkrétní výuka by neměla být složena pouze z výkladu a studia definic, ale měla by umožňovat i dostatečné procvičení, aby studenti byli schopni teoretické znalosti užít. Většina studentů středních škol se českému jazyku na odborné úrovni po ukončení středoškolského studia věnovat nebude, ale bez pochyb ho budou nadále užívat. Praktické užití jednotlivých jevů by mělo být součástí učebnic i výuky v takovém rozsahu, aby studenti byli schopni splnit požadavky i obtížnějších úloh a aby byli schopni své znalosti následně užít v praxi.

Určitá pochybení bylo možné očekávat od studentů z Gymnázia K. V. Raise v Hlinsku, již neměli k procvičení dostatek prostoru vzhledem k současné situaci omezení výuky. V tomto případě by rozbor jejich znalostí po praktické stránce byl jistě zajímavější, pokud by danou látku měli možnost probrat v jejím plném rozsahu, tedy i s následným obvyklým otestováním znalostí. Neboť učebnice z řady publikací, kterou při výuce používají, neklade potřebný důraz na procvičení látky. Lze tedy doporučit, aby jednotliví vyučující, pokud si uvědomují vyšší nároky, které by na studenty na úrovni

středoškolského vzdělání měly být kladeny, volili další materiály z jiných zdrojů.

V případě Biskupského gymnázia Žďár nad Sázavou pochybení ve shora uvedeném typu cvičení nemělo být tak markantní, jako tomu bylo u druhého gymnázia. Důvodem je skutečnost, že dotazníková otázka, konkrétně týkající se určení trpného rodu, byla vytvořena na podobném principu, na jakém jsou tvořeny cvičení ve studenty používané učebnici *Český jazyk pro 2. ročník gymnázií*. Tato učebnice studenty připravuje po stránce praktické mnohem pečlivěji. A přesto i v případě Biskupského gymnázia docházelo k vysoké míře chybovosti.

Závěr

Cílem bakalářské diplomové práce bylo zpracování a kritické zhodnocení způsobu výkladu slovesného rodu, konkrétně rodu trpného, v učebnicích českého jazyka pro střední školy. Výběr byl zaměřen především na učebnice, jež jsou určeny výlučně pro gymnázia, či je lze pro výuku na gymnáziích taktéž použít. Výklad o slovesném rodu by měl být v těchto učebnicích nejrozsáhlejší. Výzkum byl proveden ve spolupráci se dvěma gymnázii z obdobného důvodu.

První teze, již jsme si na počátku zvolili, zní: „Výklad vybraných učebnic českého jazyka zahrnuje dostatečné množství informací, učebnice tak lze použít pro všechny typy středních škol, včetně gymnázií.“ Po rozborech a výzkumu, jež proběhly v této práci, lze říci, že na tuto tezi nelze odpovědět zcela jednoznačným způsobem.

Množství informací nacházející se v učebnicích českého jazyka pro střední školy se zpravidla liší, přestože se lze z části dopracovat k určitému množství, které se většina učebnic snaží ve svém výkladu obsáhnout. Nelíší se ovšem skutečnost, pro koho jsou dané učebnice určeny, takže jejich odlišnosti v rozsahu probírané látky nelze omluvit. Pracujeme-li s předpokladem, že učebnice, které tu byly rozebírány a které se v současné době často využívají na středních školách, jsou určeny pro střední školy různého typu, měly by se se svým rozsahem a množstvím informací přizpůsobit jak studentům, od nichž lze očekávat více rozšířených znalostí, tak též studentům, pro něž může být přílišné rozšíření látky složité a ve své podstatě též nadbytečné. Neboť v takovém případě budeme očekávat od studentů gymnázií znalosti na nejvyšší možné úrovni. Na druhé straně máme ale studenty jiného typu škol, jimž není poskytován takový prostor pro výklad českého jazyka, tito studenti zpravidla nepokračují v následném studiu na vysoké škole, a nabízí se tak otázka, zda od nich lze požadovat znalosti stejné úrovně. Jako nejpraktičtější způsob, jak se vyvarovat nedostatku výkladu či velkého množství informací, jež musí vyučující zjednodušovat, pak lze doporučit vydávání různých učebnic, kdy jejich výklad bude zaměřen na konkrétní typy škol, pro něž bude určen (z vybraných učebnic, které byly

zvoleny pro rozbor v této práci, lze zmínit *Český jazyk pro 2. ročník gymnázií*).

Na začátku druhé kapitoly, v níž byly rozebírány vybrané učebnice českého jazyka pro střední školy, bylo též vytyčeno, co by dané učebnice měly obsahovat. Pracovalo se především s obsahem výkladu pro gymnázia, jakožto pomyslné vrchní hranice informací, které lze od středoškolských studentů očekávat. Kolik informací a v jak velkém rozsahu je výklad nutný na různých typech středních škol, jsou otázky, na něž nelze v rozsahu této práce jednoznačně odpovědět a které by požadovaly vlastní rozbor.

Vzhledem k oné vrchní hranici a skutečnosti, že jsou dané učebnice českého jazyka určeny pro různé typy středních škol, lze říci, že z části nesplňují podmínky, které byly vytyčeny ve druhé kapitole. Setkat se můžeme i s neobratným užitím pojmů či mezinárodních termínů. S tímto lze překročit k druhé tezi, kterou jsme na začátku práce zvolili a která navazuje na toto téma.

Druhá teze zní: „Pojmy užívané vybranými učebnicemi českého jazyka k definování a popisu slovesného rodu nejsou užívány jednotným způsobem, a to může způsobovat horší orientaci studentů ve výkladu a následnou rozdílnost jejich znalostí, a to i v rámci stejného typu škol.“ Na tuto tezi si po rozboru jednotlivých učebnic českého jazyka, i s pomocí výzkumu proběhlého na středních školách, lze odpovědět podstatně jednoznačněji: ano, vyskytují se problémy při volbě určitých pojmů, a též se vyskytují i při práci s nimi.

Učebnice českého jazyka lze s ohledem na to, jaké pojmy užívají, rozdělit na dvě kategorie: učebnice, které využívají doplňujících pojmů a definic relativně hojně, a učebnice, které je nepoužívají, popřípadě pouze okrajově. O druhé kategorii toho nelze příliš říci, krom nedostatečnosti, s jakou k dané látce přistupují. Učebnice spadající do první kategorie mohou užitím pojmů způsobovat problémy s orientací studentů ve výkladu. Jednotlivé učebnice rozdílným způsobem zdůrazňují určité pojmy, jak ty základní, tak i ty, které slovesný rod doplňují. Dalším problémem, jenž se vyskytoval, bylo užívání mezinárodních termínů pro slovesný rod. V některých případech se mezinárodní termíny vůbec nedozvíme. V jiných učebnicích jsou mezinárodní pojmy užívány chaoticky, kdy je český

i mezinárodní ekvivalent užíván v průběhu výkladu nevhodným způsobem (pojmy jsou označeny jedním způsobem, v průběhu výkladu se užívá jiného způsobu), popřípadě kdy se dozvídáme mezinárodní termín pouze u jednoho ze slovesných rodů. Mezinárodní termíny lze očekávat od učebnic pro střední školy a učebnice by je měly obsahovat. Vhodným způsobem by bylo uvést dané termíny v úvodu před definováním jednotlivých slovesných rodů jako doplnění známého českého ekvivalentu, a později se uchýlit k užívání pouze jednoho termínu.

Třetí teze zní následujícím způsobem: „Znalosti dotazovaných studentů o slovesném rodu jsou závislé na způsobu zpracování výkladu používané učebnice, kdy studenti často nechápou základní význam, jež má z výkladu vyplývat.“ Při zpracování teze byly využity informace získané dotazníkovým šetřením, jež bylo provedeno jakožto součást zpracování bakalářské diplomové práce.

Dotazovaní studenti prokázali vzhledem k užívané literatuře, popřípadě s pomocí užití dalších materiálů, spíše uspokojivé znalosti o slovesném rodu. Velká část otázek byla zodpovězena bez problémů, popřípadě s malým množstvím chybných odpovědí, které značí spíše neznalosti konkrétních studentů než nedostatek informací ve výkladu daného tématu. Přesto je třeba zdůraznit případy, v nichž úspěšnost výrazně poklesla, a zhodnotit, proč tomu tak bylo.

V souvislosti s odpovědí na třetí tezi lze uvést problém, který se může vyskytovat i u studentů, jež při výuce užívají učebnice, které po rozboru lze hodnotit vzhledem k jejich obsahu jako relativně vhodné. Jedná se o problém, který z části nemusí vycházet z daných učebnic, ale také z přístupu, s jakým může být na středních školách přistupováno k výuce. Studenti jsou bez pochyb schopni naučit se látku, která je jim předložena, ale nedostatky se mohou vyskytnout ve chvíli, kdy se naučená látka pozmění ve svém znění a oni nejsou schopni na tyto změny reagovat.

Konkrétním problémem, k němuž docházelo při vyplňování dotazníku oslovenými studenty, byly příklady, jež zahrnovaly dvě otázky, ve své podstatě stejného typu, položené dvěma rozdílnými způsoby za pomoci jiných pojmů, a studenti nebyli schopni si dané informace propojit a na otázky odpovídali dvěma různými způsoby. Došlo tedy k nesmyslnému protiřečení si

v jejich odpovědích, přestože v první otázce, která byla zvolena konkrétněji, s pomocí pojmů, s nimiž učebnice z velké části pracují, odpověděli správně, ale ve druhé, méně konkrétní a pozměněné otázce, odpověděli chybně. Studenti by neměli být vedeni pouze k mechanickému učení, ale též by měli být po výkladu schopni s danými informacemi pracovat.

Čtvrtá teze zněla následujícím způsobem: „Dotazovaní studenti středních škol nejsou schopni aplikovat teoretické znalosti o trpném rodu v různě zadaných praktických cvičeních.“ Čtvrtá teze úzce souvisí s předchozí tezí, především vzhledem k výsledku, k němuž lze s pomocí rozboru odpovědí dotazovaných studentů dojít. Lze předpokládat, že studenti by měli být schopni nabyté teoretické znalosti z výkladu dané látky aplikovat i v praktickém užití. Dle výsledků dotazovaných studentů toho z velké části schopni jsou. Ale opět se vyskytují problémy, při nichž si nejsou schopni poradit s různými zadáními či s příklady různé složitosti.

Prvním problémem, s nímž jsme se mohli setkat při výzkumu odpovědí dotazovaných studentů, byly příklady, jejichž úkolem bylo zjistit, zda studenti ovládají užití trpného rodu zvratného. Dva příklady stejného typu, ale s odlišně formulovanými otázkami a s odlišnou mírou složitosti v nabízených řešeních, z nichž studenti měli volit správné odpovědi. V prvním případě šlo o konkrétnější požadavky v otázce s jednoduššími možnostmi v nabízených odpovědích, kdy dotazovaní studenti byli zpravidla schopni odpovědět správně. V druhém případě, kdy šlo o velmi snadnou otázku, se úspěšnost výrazně lišila, neboť odpovědi tvořily tvary pouze od jednoho konkrétního slovesa.

Dalším příkladem, jenž poukazuje na skutečnost, že dotazovaní studenti nejsou schopni reagovat na různá zadání a aplikovat znalosti, jež v předchozích případech prokázali, že ovládají, byla cvičení, která se zabývala dvojsmyslností a srozumitelností při užívání trpného rodu. Ve cvičeních, jež se zaměřovala na to, zda jsou dotazovaní studenti schopni odlišit a zvolit příklady, v nichž je slovesného tvaru užito vhodněji, aby se tak zamezilo dvojsmyslnosti, k problémům prakticky nedocházelo. Následně ovšem docházelo ke dvojsmyslnosti či nevhodnému užití trpného rodu ve cvičeních, v nichž měli studenti převést tvary rodu činného do rodu trpného. V jednom cvičení dotazovaní studenti prokázali, že jsou schopni si uvědomit

problémy, k nimž může docházet při volbě trpného tvaru slovesa, ale zároveň v jiném, a v tomto případě odlišném cvičení, svou volbou tvarů tyto znalosti nebyli schopni potvrdit.

Závěrem lze shrnout, že i přes jistou nedostatečnost rozboru a následného výzkumu, můžeme odvodit hned několik problémů, s nimiž se lze setkat při rozboru současných učebnic českého jazyka pro střední školy, a jaký vliv dané učebnice mohou mít na vědomosti studentů, popřípadě jaký vliv může mít přístup k probírané látce. Pro jednoznačnější výsledky výzkumu by bylo vhodné zařadit více škol. Výzkum v této práci byl zaměřen na gymnazijní úroveň vzdělání na středních školách, to ovlivnilo výběr učebnic, které byly podrobeny rozboru, a také středních škol, které byly osloveny. Výzkum s větším množstvím škol by podal nejen přesnější výsledky, ale byl by beze sporu též více zajímavý. Rozšířený výzkum by mohl zahrnout nejen více typů středních škol, ale též by bylo zajímavé zařadit školy stejného typu, které užívají při výkladu a vzdělání různé typy učebnic. Rovněž by bylo vhodné zaměřit se na zjištění, jak velký prostor jednotlivé školy věnují výuce českého jazyka, a zda je tento prostor dostatečný vzhledem k množství výkladu na jednotlivých školách.

Při rozboru jednotlivých učebnic by bylo vhodné nejen užít více učebnic, jež jsou v současné době používány při výuce na středních školách, a zahrnout učebnice pro různé typy středních škol, ale též by bylo zajímavé srovnání probírané látky s učebnicemi dříve užívanými. Kriticky tak zhodnotit přebírání informací z předešlých vydání, ale též z učebnic staršího vydání, již nepoužívaných, tedy zjistit, zda učebnice korespondují alespoň na základní rovině s vývojem vědeckých poznatků.

Anotace

Denisa Tlustá

Katedra bohemistiky Filozofická fakulta

Prezentace pasiva v učebnicích češtiny pro střední školy

Mgr. Josef Línek, Ph.D

Počet znaků: 79 258

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 13

Klíčová slova: slovesný rod, pasivum, opisné pasivum, zvrtné pasivum, pasivum v učebnicích češtiny pro střední školy

Diplomová práce se zabývá tématem trpného rodu a jeho zpracováním ve vybraných učebnicích pro střední školy. První část se zabývá trpným rodem a jeho definováním ve vybraných odborných publikacích. Druhá kapitola poskytuje rozbor jednotlivých učebnic, jež byly vybrány k tomuto účelu, a jejich posouzení vzhledem k tomu, co bylo vytyčeno v úvodu kapitoly a co lze očekávat od středoškolského vzdělání. Poslední kapitola se věnuje výzkumu, který vznikl za pomoci studentů dvou středních škol, za účelem zjištění, jak daní studenti rozumí látce trpného rodu a zda jsou schopni své nabyté znalosti použít.

Resumé

The diploma thesis deals with the topic of the passive voice and its processing in selected textbooks for secondary schools. The first part of the thesis deals with the passive voice and its definition in the selected specialized literature. The second chapter provides analyzes of those textbooks that have been selected for this purpose, and their assessment due to what was outlined at the beginning of the chapter as what can be expected from secondary school education. The last chapter deals with the research, which arise with the help of students from two secondary schools, in order to find out how the students understand the topic of passive voice, and whether they are able to use their knowledge in practice use.

Zdroje

KARLÍK, Petr a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 112–379.

PETR, Jan a kol. *Mluvnice češtiny*. Praha: Academia, 1986, s. 171–175.

KARLÍK, Petr a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. 2. vydání, opr. [i.e. 4. vydání]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, s. 323–324.

CVRČEK, Václav. *Mluvnice současné češtiny*. 2. vydání. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 243–245.

GREPL, M. & P. KARLÍK. *Gramatické prostředky hierarchizace sémantické struktury věty*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1983, s. 37.

NOVOTNÝ, Jiří a kolektiv. *Mluvnice češtiny pro střední školy*. Praha: Fortuna, 1992, s. 84.

HLAVSA, Zdeněk. *Český jazyk pro 1.-4. ročník středních škol: (mluvnická a stylistická část)*. 3. vydání. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 1997, s. 106–107.

KOSTEČKA, Jiří. *Český jazyk pro 2. ročník gymnázií*. 2., upr. vydání. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2014, s. 183–187.

SOCHROVÁ, Marie. *Český jazyk v kostce: pro střední školy*. 2. vydání. Praha: Fragment, 2009, s. 90–94.

ADÁMKOVÁ, Petra, Ivana BOZDĚCHOVÁ a Jaroslav ČUŘÍK. *Český jazyk a komunikace pro střední školy*. Brno: Didaktis, 2010, s. 25.

ADÁMKOVÁ, Petra, Ivana BOZDĚCHOVÁ a Jaroslav ČUŘÍK. *Český jazyk a komunikace pro střední školy*. Brno: Didaktis, 2010, s. 23.

MARTINEC, Ivo, Jana Marie TUŠKOVÁ, Ludmila ZIMOVÁ, Jana HOFFMANNOVÁ, Jaroslava JEŽKOVÁ, Jana VAŇKOVÁ a Vladimíra BEZPALCOVÁ. *Učebnice českého jazyka pro střední školy*. Plzeň: Fraus, 2011, s. 80.

SOCHROVÁ, Marie. *Český jazyk do dlaně pro střední školy*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2001, s. 114.

Internetové zdroje:

Dotazníkové šetření. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2020-05-01]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Dotazn%C3%ADkov%C3%A9_%C5%A1et%C5%99en%C3%AD.

Survio [online]. [cit. 2020-05-01]. Dostupné z: <https://www.survio.com/en/>.

Přílohy

Příloha č. 1: Dotazník

Vážení studenti,

jsem studentkou Filozofické fakulty Univerzity Palackého, obor bohemistika, a tímto bych Vás chtěla požádat o vyplnění dotazníku. Dotazník je součástí mé bakalářské práce, která se týká slovesného rodu, konkrétně trpného rodu, a jeho užití na středních školách a v učebnicích pro střední školy určených. Prosím Vás o vyplnění dotazníku bez užití internetu (zejména v částech, které se věnují definicím), případně spíše s poznámkami ze školy či co najdete v učebnicích, s nimiž pracujete ve škole.

Děkuji za Vaši pomoc!

ČÁST PRVNÍ

Tato část obsahuje obecné otázky o slovesném rodu, ale především o rodu trpném.

Jaké druhy slovesného rodu v češtině existují?

Jak můžeme dělit trpný rod?

Jak definujeme trpný rod?

Jaké jsou mezinárodní termíny pro oba slovesné rody?

Odpovězte na otázky ano/ne:

- U rodu činného je konatel/původce děje podmětem věty. ANO/NE
- U rodu trpného konatel/původce děje ve větě nemusí být vyjádřen.

ANO/NE

- Každé sloveso obsahující tvar „se“ se určuje jako trpný rod. ANO/NE
- Oba slovesné rody se mohou tvořit od všech sloves. ANO/NE

ČÁST DRUHÁ

Část druhá se týká tvoření trpného rodu a terminologie, která se se slovesným rodem pojí.

Podle následujícího příkladu určete a pojmenujte jednotlivé tvary, které tvoří trpný rod opisný:

- Obchody byly zavřeny.

Podle následujícího příkladu určete a pojmenujte jednotlivé tvary, které tvoří trpný rod zvratný:

- Obchody se zavírají v osm hodin.

Odpovězte na otázky ano/ne:

- Slovesa bezpředmětová mohou vyjádřit trpný rod. ANO/NE
- Trpný rod opisný vyjadřuje (spíš) stav/výsledek děje. ANO/NE
- Je důležitý při tvoření trpného rodu opisného/zvratného slovesná kategorie vidu. ANO/NE
- Příčestí trpné tvoří tvar trpného rodu opisného. ANO/NE

ČÁST TŘETÍ

Tato část je určena pro ověření praktických znalostí o trpném rodu. Prosím přečtěte si pozorně pokyny u jednotlivých úkolů.

Vyberte z následujících příkladů:

1. Kde **nelze** vytvořit tvar trpného rodu:
 - Rozhodli se, že se domů vrátí pěšky.
 - Odešel kolem páté hodiny.
 - Na celý den uzavřeli vodu.
2. Kde najdeme **zvratnou** podobu slovesa trpného:
 - Smál se jejich vtipu.

- Tento lék se užívá jen při bolestech hlavy.
- Klára se nastěhovala do nového bytu.

Odpovězte na otázky ano/ne:

1. Můžeme zde určit konatele/činitele děje?
 - Stůl byl odsunut stranou. ANO/NE
 - Vydali novou knižní sérii. ANO/NE
 - Studenti byli pozváni na divadelní představení.
ANO/NE
2. Nachází se v následujících příkladech **příčestí trpné**?
 - Chodkyně byla svržena autem. ANO/NE
 - Přišel jsem. ANO/NE
 - Obchody byly uzavřeny. ANO/NE
3. Můžeme v následujících příkladech najít rod trpný?
 - Vaří se voda na čaj. ANO/NE
 - Vařím se vám v nové kuchyni dobře? ANO/NE
 - V této restauraci se vaří dobře. ANO/NE

Vyberte, kde je vhodněji a srozumitelněji zvolený slovesný tvar:

1. příklad dvě:
 - Řeky jsou znečišťovány průmyslovými závody.
 - Řeky znečišťují průmyslové závody.
2. příklad tři:
 - Spisovatel se zve na každou recepci.
 - Spisovatele zvou na každou recepci.

Převeďte slovesné tvary z rodu činného do rodu trpného:

1. Voliči jednomyslně zvolili prezidenta.
2. Na poradě hovořili o nových pracovních uniformách.
3. Psali o tom v novinách.
4. Vyrábějí zde šperky ze zlata.